

M
64.997 OSZK

JÓZSEF NÁDOR
TELJHATALMÚ KORMÁNYZÁSA
1805-BEN

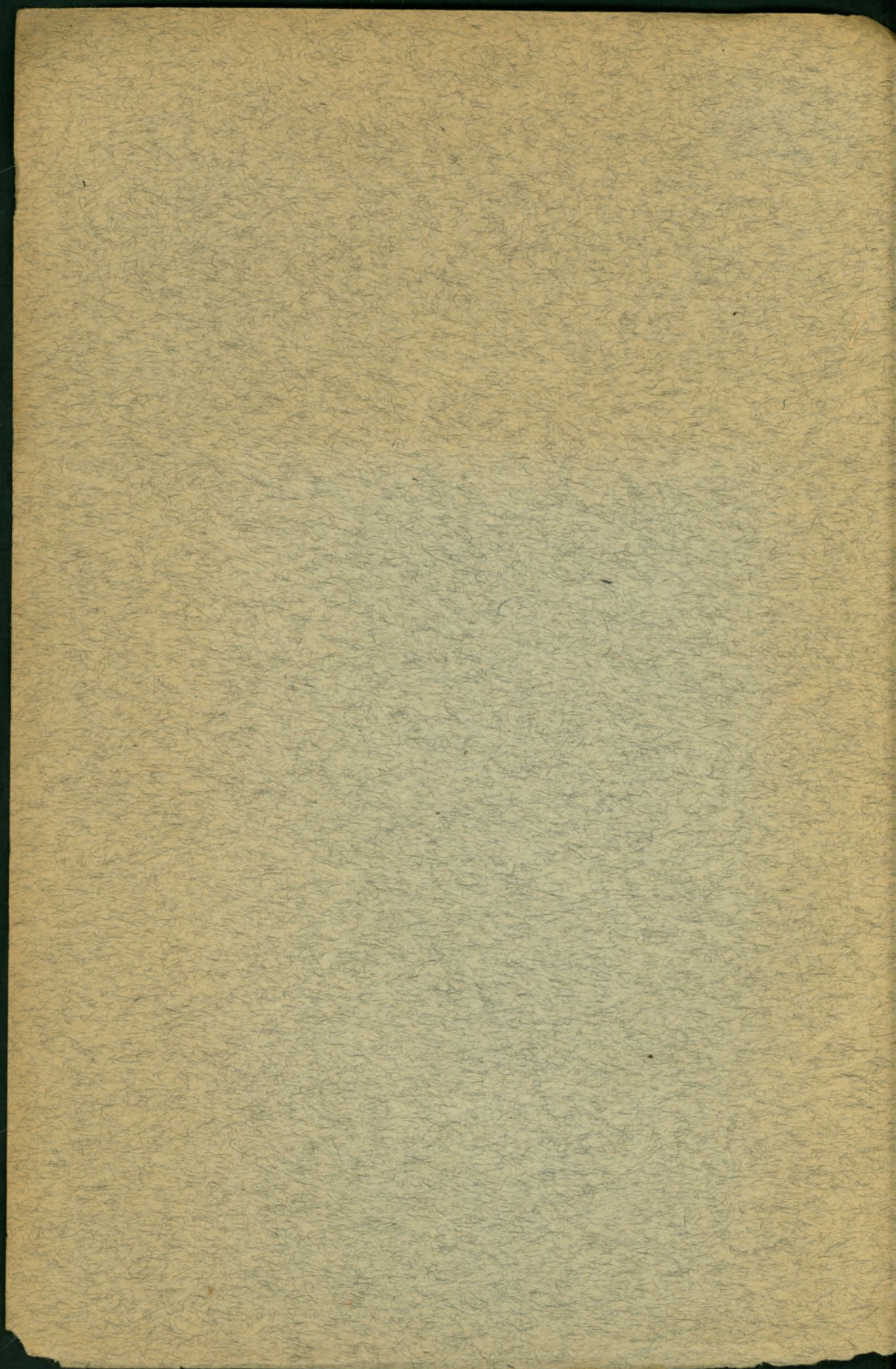
ÍRTA
DOMANOVSKY SÁNDOR

*Különlenyomat
a «Budapesti Szemle» 1930. évi 629. és 630. számából*

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

1930

JÓZSEF NÁDOR
TELJHATALMÚ KORMÁNYZÁSA
1805-BEN

ÍRTA
DOMANOVSKY SÁNDOR

Különlenyomat
a «Budapesti Szemle» 1930. évi 629. és 630. számából

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA
1930

22

M 64.997

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
1968/R leltár

1804 júniusában a nádor kifejtette a király előtt az új országgyűlés összehívásának szükségét és megjelölte a tárgyakat, amelyekkel annak foglalkoznia kellene. Széles mederben folyó tárgyalásokra gondolt akkor, amelyeket külső események nem zavarnának.¹ A szép reményeket elsodorta a harmadik koalíció háborúja. Soha a monarchia nem indított háborút olyan készületlenül, mint ezt, soha nem választotta meg a háborúskodás időpontját olyan alkalmatlan pillanatban, mint akkor, soha nem vívott küzdelmet a sikertelenség olyan ijesztő rémével, mint 1805-ben.

A luneville-i béke után a monarchiában nagyon békés volt a hangulat. Károly főherceg sürgetéseire az illetékes tényezők rászánták magukat, hogy az akadozó állami gépezet bajait orvosolják. Két ponton halaszthatatlanul hozzá kellett látni a szervezéshez, a pénzügy és a hadsereg kérdésében. A Habsburg-birodalom helyzete az utolsó években lényegesen megváltozott. Három komoly vetélytárssal kellett számolnia: Orosz-, Porosz- és Franciaországgal. Ezek közül a cári birodalom és a francia fennhatóság alatt álló területek közvetlenül határosak lettek Ferenc országaival, Poroszországgal közös határai pedig jelentékenyen megnövekedtek. Az új határoknak sok könnyen sebezhető pontja volt,²

¹ *Iratok*, I. 682. 1. Tanulmányom, amely József nádor készülő életrajzának egyik fejezete, iratanyagának nagyrésze megjelent a *József nádor iratai* című kiadványom II. kötetében. Ezt röviden mindig csak *Iratok* címen fogom idézni.

² Károly főherceg 1804. évi április hó 12-i emlékiratában úgy jellemezte a helyzetet, hogy a régi katonai szervezet megfelelt «so lange Österreich von Russland getrennt war, von der Pforte nichts

amelyeket még csak mesterséges védművek sem oltalmaztak. A megromlott pénzügyek pedig szinte leküzdhetetlen akadályokat gördítettek az újjászervezés elé. Ámbár Károly főherceg, mint hadügyminiszter, a legnagyobb mérsékletet tanúsította, a pénzügyi kormány mindig a hadsereg szertelen kívánságairól panaszkodott. Ilyen körülmények közt egészen természetes volt, hogy éppen a hadügyi vezetőség minden konfliktust és surlódást el akart kerülni.

Közvetlenül Luneville után a kontinens politikai horizontja tisztának is látszott. Poroszország gondosan ápolta Napoleonnal a jó viszonyt; a délnémet fejedelemségek, amelyek a birodalom területi rendezésénél jelentékenyen megduzzadtak, valósággal hűbéresei lettek. Sándor cár kereste a barátságot a geniális parvenüvel és két nappal azután, hogy Franciaországgal békét kötött, 1801 október 10-én már titkos szerződésre is lépett vele, amelyben kölcsönösen kötelezték magukat, hogy a cár a francia emigránsokat, Napoleon pedig a lengyel elégyetleneket eltávolítja országaikból.¹ Csak Angliával maradt fenn Franciaország ellentéte még amiens-i békekötésük után is. Anglia nem szolgáltatta ki Máltát, mint az a szerződés értelmében kötelessége lett volna, sőt politikai követelésekkel lépett föl.

zu fürchten hatte, gegen Preussen gleichfalls nicht concentrirte Macht durch Grenzfestungen der ersten Classe gedeckt war, Frankreich von der eigentlichen österreichischen Monarchie auf beiden Seiten gegen 100 Meilen getrennt und die Neutralität der Schweiz als ein heiliges Palladium respectirt war; so lange man sich nur nach jahrelangen ausserordentlichen Unglücksfällen eine französische Armee an die Grenzen der Monarchie denken konnte». Ezzel szemben az új helyzetről így írt: «Aber seitdem die Scheidewand zwischen Österreich und Russland eingestürzt, die Grenze gegen Preussen in einer langen wehrlosen neuen Linie ausgedehnt ist und Frankreichs Heer in 24 Stunden in Tyrol und der Terra firma campiren können, seitdem müssen alle ökonomischen Rücksichten gegen das Bedürfniss der äusseren Sicherheit bei der Dislocation der Truppen schweigen.» *Erzh. Carls ausgewählte Schriften*, VI. 9. I. V. ö. Criste: *Erzh. Carl von Österreich*, II. 264. I.

¹ Serge Tatistcheff: *Alexander I-er et Napoléon d'après leur correspondance inédite*. 1801—1812. Paris, 1891, 5. I. Sándor cár nevelőjének, Laharpe-nak hatását látja Sándor cár barátságos érzelmeiben.

Európában nem látták a veszedelmet, amely ebből a kontinensre háramolhat. Napoleon, minden oldalról biztonságban, arra készült, hogy Angliával végleg leszámol. Franciaország északi partjain nagy védelmi műveket és kikötőket épített, itt vonta össze nagyszerű hadseregét, hogy átkeljen vele a szigetországba.¹ Természetes, hogy Anglia mindent elkövetett, hogy ezt a veszedelmet magáról elhárítsa és ebben nagyon segítségére jött Napoleon kihívó, sértő modora, amely már nem sokkal később Sándor cárt elidegenítette tőle.

1802-ben Franciaországban azt a vádat emelték az orosz követ, ugyanaz ellen a Markov ellen, aki az 1805-i titkos szerződést létrehozta, hogy a francia kormány ellen röpiratokat íratott. Ebből támadtak az első félreértések a két uralkodó közt.² 1803 elején már a cár úgy gondolkozott az első konzulról, hogy zsarnok és önző;³ a teljes elhidegülés azonban csak akkor következett be, amikor 1803 júniusában Napoleon megszállotta Hannovert, amelynek nagyhercege az angol király volt, valamint a nápolyi királyság kikötőit.⁴ Markov ügye nyílt összetűzésig fajult el. Napoleon követelte visszahívását, de Sándor cár pártját fogta. Ettől kezdve a cár már az angolokhoz vonzódott, amit el is árult azzal az ajánlatával, hogy Napoleonnak közvetítőül ajánlkozott. Ennek az ajánlatnak az elutasítása után⁵ csak Enghien herceg kivégzésére (1804. márc.) volt szükség, hogy Sándor cár hátat fordítson szövetségeseinek. A pétervári udvar gyászt öltött és megszakította Franciaországgal a diplomáciai viszonyt.⁶ Így hajtotta Napoleon egymás karjaiba Oroszországot és Angliát.

A cár egyik bizalmas tanácsadója, Czartoryski herceg, emlékiratot dolgozott ki Európa megbékítéséről és Angliá-

¹ Hogy ez mennyire komoly terv volt, v. ö. Gr. York von Wartenburg: *Napoleon als Feldherr*. Berlin, 1909, I. 182. l.

² Tatistcheff id. m. 24—28. l.

³ U. o. 43. l.

⁴ U. o. 53. l.

⁵ U. o. 56—68. l.

⁶ U. o. 70. l.

val szövetséget ajánlott. Föl akarta rázni közömbösségéből Poroszországot és Ausztriát is, hogy Nápolyt az erőszak ellen megsegítsék.¹ Megindult tehát a harmadik koalíció alakulása, amelybe azonban egyelőre még csak Svédországot sikerült bevonni. Poroszország megnyerésére kevés kilátás volt, az orosz diplomácia tehát egész erejét Bécsben vetette latba.

Bécsben, ha nem is a tárgyi, de a személyi alapok megvoltak arra, hogy az angol-orosz nyomás eredményt érjen el. Hiszen a nápolyi királyné, Mária Karolina, Ferenc császár nagynénje és akkori feleségének, Mária Teréziának édesanyja volt. Erélyes, tevékeny asszony, aki írásban és szóval mindig kész volt síkraszállani, hogy akaratát valóra váltsa.² Házassága alkalmával kikötötték, hogy ha fiúnak ad életet, szavazati joggal tagja lesz az államtanácsnak. Férje mellett, aki egészen elmerült a vadászatba és a mulatozásba, az ő akarata érvényesült.³ Azóta, hogy a franciabarát Tarucci minisztert megbuktatta, Nápoly angol befolyás alá került s a Napoleon-ellenes politikának a királyné lett egyik legfáradhatatlanabb bajnoka.⁴ 1796-ban ugyan Franciaország hadisarc fizetésére kényszerítette, de Campoformióban az ő követe közvetített és 1796-ban Nápoly titokban már megint szövetkezett Béccsel. Onnan Mackot küldték Mária Karolinához, aki még az év novemberében megrohanta Rómát, hogy a franciákat a szent városból elűzze. Ez a vállalkozás kudarcba fűlt, Nápolyban is lazzaroni-lázadás tört ki, a királyi családnak menekülni kellett s a forrongást csak Nelson segítségével

¹ U. o. 79. l.

² Ch. Auriol: *La France, l'Angleterre et Naples de 1803 à 1806*. Paris, 1904—5, I. 7. l. bámulattal ír energiájáról, de kifogásolja «la violence et l'instabilité de son caractère, les écarts de sa conduite». Thugut tapintatlanságot, kíváncsiságot és fecsegést vet szemére. Vivenot: *Briefe Thuguts*, I. 235. és II. 218. l. — V. ö. még Frh. v. Helfert: *Königin Karolina von Neapel und Sicilien im Kampfe gegen die französische Weltherrschaft*, 1790—1814. Wien, 1878; u. ö.: *Zeugenverhör über Maria Karolina v. Österreich aus der Zeit der grossen französischen Revolution (1768—1790)*. Wien, 1879.; Bonnefons: *Marie Caroline reine des Deux-Sicilles*, 1768—1814. Paris, 1905.

³ Bonnefons id. mű 2—3. l., Helfert: *Zeugenverhör*, 39—42. l.

⁴ Bonnefons id. mű 5. l., Helfert: *Zeugenverhör*, 31—47. l.

nyomhatta el. Marengo után természetesen Nápoly is kénytelen volt békét kötni, 1801 február 18-án Folignóban területét is megcsónkították.¹ Mindez azonban nem változtatta meg Mária Karolina gondolkodását. Napoleon nagyon jól tudta is, mit várhat a királynétól és 1805 elején levélben fenyegette meg, ha háborút idézne föl, családjával együtt mint földönfutó, koldulva fog menedéket keresni.²

A bécsi államférfiak nem szerették Mária Karolina nagy politikai tevékenységét. Amikor 1801-ben veje meglátogatására Bécsbe érkezett, iparkodtak őt a császári pártól távoltartani, de a királyné több mint egyévi ott időzése³ nem volt hatás nélkül az udvarra.

Az orosz udvar első kísérletei Bécsben nem találtak meghallgatásra. Gróf Cobenzl Lajos kancellár akkor még nem igen mert szakításra gondolni Franciaországgal, de a cárt sem merte elutasítani. Érzelmek is inkább ez utóbbihoz vonzódtak, tehát folytatta a megbeszéléseket az Oroszország részéről felvetett tervről.⁴

A tárgyalások során az oroszok terveiket egy emlékiratban fejtették ki. Ezt a császár véleményezésre kiadta Károly főhercegnek is, aki igen erélyesen foglalt állást a háború és az orosz szövetség ellen. Nyíltan kifejtette, hogy a hadüzenetre «ez a legalkalmatlanabb időpont, amidőn Franciaország fizikai ereje a végsőkig meg van feszítve,

¹ Helfert: *Königin Karolina*, 13—53. l.

² Auriol id. mű II. 128—131. l. — V. ö. Helfert: *Königin Karolina*, 142—144. l.

³ Amikor 1800. évi augusztus hó 18-án Schönbrunnba érkezett, a császári pár Badenbe költözött. Helfert: *Königin Karolina*, 47. l., 1802. évi június 22-én pedig ő maga így panaszkodott Gallónak: «Je vais aujourd'hui à Presbourg, l'Empereur et l'Impératrice y étant depuis quarante jours et ne pensant même pas à revenir voir une mère qui dans peu s'éloignera pour la vie. Les illusions, qui chez moi sont toutes détruites, font que je n'ai plus aucune attache à la vie.» M. H. Weil—C. di Somma Circello: *Correspondance inédite de Marie-Caroline reine de Naples et de Sicile avec le marquis de Gallo*. Paris 1911, II. 319. l.

⁴ Wertheimer Ede: *Ausztria és Magyarország a XIX. század első tizedében*. Budapest, 1890, I. 245—247. l.

Ausztria fegyverfogható népessége ellenben kimerült, határai védtelenek, pénzügye meg van bénítva, hitele pedig úgyszólván teljesen tönkretéve.»¹ Figyelmeztette Ferencet az angol és orosz szövetség gyengéire, hogy Anglia a kontinensen nem tud számbavehető segítséget adni, hogy Oroszország nem lehet idejére a harctéren, úgyhogy a döntő összecsapásnál Ausztria magára volna hagyva és még ha 100—150 embert adna is, egyesült haderejük még mindig elmaradna a francia mögött.² Nem bízott Oroszország állhatatosságában sem, vajjon egy esztendőn belül nem merül-e föl valamely véleményeltérés, amelyre szövetségét ismét egyedül hagyja a küzdelemben. Nem tartotta megfelelőnek, amit Oroszország segítségben ígért, de a politikai célkitűzésben sem látott olyat, amiért a monarchiának érdemes volna véreznie. Utalt a kimerült kincstárra, a bajokra, amelyek még győzelem esetén is a népet sujtának és arra, hogy ebben az esetben Porosz- és Oroszország helyzete olyan módon változhatnék meg, amely Ausztriára csak kellemetlen volna.

Másnap még egy pótfelterjesztésben szállt vitába azzal a tétellel, hogy Franciaországgal lehetetlen a békét fenntartani, és ellenkezőleg azt fejtegette, hogy sohasem volt a helyzet olyan alkalmas a közeledésre Franciaországhoz, mint éppen most. Az orosz háborús tervre utalva, így végezte iratát: «Minden katonai vélemény szerint ez a háború Ausztriára felette kedvezőtlenül végződne. Közvetlen következményei lennének: elerőtlenedés, széttűllés, sőt talán a monarchia földarabolása; közvetett, de nagy eredménye: Oroszország szörnyű túlsúlya és Ausztria függése ettől az óhitű monarchiától.»³

Hat hét mulva újabb felterjesztésekben fejtette ki álláspontját, nézeteit az európai helyzetről és a monarchia teljes készületlenségéről,⁴ sőt ezután egy külön emlékiratban már

¹ Károly főherceg 1804. évi március 3-i felterjesztése. *Ausgewählte Schriften*. V. 611. l., az itt idézett hely a 639. lapon.

² Franciaország erejét 180 ²/₃ zászlóaljjal tartotta erősebbnek a monarchiáénál, a háború kitörésének pillanatában is 159 zászlóaljjal. *Ausgewählte Schriften*. V. 617. l.

³ 1804. márc. 4. *Ausgewählte Schriften*. V. 663—666. l.

⁴ 1804 ápr. 12. U. ott VI. 3—22. l.

egyenesen a francia szövetségért szállt síkra. Rámutatott, hogy Anglia, Orosz- és Poroszország érdekei egyenesen ellentétesek a monarchiáéval, míg a francia szövetség mind a két érdekelt államra előnnyel járna. De ezt a szövetséget is békésnek óhajtotta, azzal a kikötéssel, hogy francia-orosz háború esetére Ausztria semleges maradjon.¹

Napoleon éppen akkor készült felvenni a császári címet és ennek elismerését kívánta Ferenc császártól is. Ezt az ügyet Bécsben nagyon ügyetlenül kezelték. Ferenc félt, hogy háza egy reá nézve esetleg kedvezőtlen választás esetén elesnék a császári címtől és háttérbe szorulna, ezért az osztrák császári címet kívánta fölvenni. Napoleon ebbe is beleegyezett, de Bécsben az elismerés körül olyan kicsinyes huzavonát folytattak, amely fölingerelte.² Károly főherceg ugyan 1804 június 1-én külön előterjesztésben rámutatott arra, hogy éppen ez volna az alkalmas időpont, amikor Napoleon bizalmatlanságát meg lehetne szüntetni, követelte tehát, hogy Ferenc azonnal és feltétlenül ismerje el őt császárnak, mielőtt még ebben az ügyben esetleg Oroszország részéről kellemetlen beavatkozás történnék,³ de megint nem hallgatták meg. Végül mégis csak elismerték az új császárt, de a tárgyalások elnyújtásával olyan légkört teremtettek, amelyben az impetuózus Napoleon fenyegetésekre ragadtatta magát.⁴

Ilyen körülmények közt az orosz tárgyalások kedvezően alakultak. Az udvarban mind élesebben lépett föl egy csoport, amely Ferenc testvérei ellen fordult. Ennek tagjai kárhoztatták, hogy a főhercegek közhivatalokat viselnek s a közéleti szereplés teréről vissza akarták őket szorítani. Elsősorban Károly főherceg ellen fordultak, akinek kezében volt a hadsereg, aki az egész kormányzat megreformálását igen erélyesen követelte és a külpolitikáról is elmondta kritikáját, de mellette a nádor és János főherceg hatalmát is meg akarták törni. Ebben az alakulatban nagy szerepet játszottak

¹ 1804 ápr. 23. U. ott VI. 23—26. l.

Wertheimer id. mű I. 224—231. l.

³ 1804 jún. 1. *Ausgewählte Schriften*. V. 27—30. l.

⁴ Wertheimer id. mű I. 228. l.

idősebb tábornokok, akik nem tudtak belenyugodni Károly főherceg reformjaiba és a haditanács átszervezésébe. Élükön gróf Kolowrat János táborszernagy állott, aki az átszervezés óta nem közvetlenül a császárnak referálta a haditanács ügyeit.¹ Veszedelmesebb volt, hogy a miniszterek is ehhez a csoporthoz tartoztak. Közülök Ferenc császár egykori nevelője és bizalmas kabinetminisztere, gróf Colloredo-Waldsee Ferenc, ámbár fia Károly főherceg szárnysegéde és rajongó híve volt, sohse tudta leküzdeni ellenszenvét a főherceggel szemben.² A pénzügyminisztert, gróf Zichy Károlyt bántotta, hogy tehetetlenségét Károly főherceg nyíltan támadta.³ Az államtanácsosok közül Collenbach és Stahl tartoztak ehhez a csoporthoz, amelynek nagy támasza volt gróf Lamberti Kamillo, a császár szárnysegéde is. Legfőbb erejük azonban maga a császárné volt, Mária Terézia, Mária Karolina királyné lánya, aki egyszer, 1797-ben már részes volt Károly főherceg eltávolításában.⁴ Ilymódon mindazok, akik a királyt közvetlenül környezték, akik gondolkodására a legmélyebb hatással voltak, ennek a csoportnak törekvéseit szolgálták.

Gróf Cobenzl Lajos kancellár velük fordult a főherceg ellen. Őt Napoleon többször személyesen megalázta, amit nem tudott elfelejteni.⁵ Mint volt pétervári követ, sokra becsülte az orosz birodalom erejét. Engedett tehát ellenszenvének és amikor a türelmetlen Sándor cár már meg akarta szakítani a tárgyalásokat, 1804 november 6-án egyezséget kötött vele.⁶ Oroszország ezzel döntő sikert ért el. Egész

¹ Criste id. mű II. 284. l.

² U. ott II. 288. l. Schwarzenberg herceg, aki ebből az alkalomból Károly főherceg akarata ellen került a haditanács alelnöki székébe, írta: Das ganze Ministerium wünschte den Krieg, die Staatskanzlei (Cobenzl), weil sie in ihrer Geistesarmut keinen Ausweg mehr kannte; die Finanzen (Zichy), weil sie es bequemer fanden, auf einen Deus ex machina zu hoffen, und die Hofkanzlei, weil ihr Chef (Colloredo) dadurch hoffte und dachte, dem Monarchen gefällig zu sein.» U. o. II. 295. l.

³ U. o. II. 273. l.

⁴ U. ott I. 431—434. l.

⁵ Wertheimer id. mű I. 258. l.

⁶ U. ott I. 253—255. l.

akciójában igen ügyesen tolta előtérbe Nápoly megsegítését, mint olyan érvet, amely kedves volt a császárnénak és Ferenc udvaroncainak is jó eszközül szolgált intrikáikban a gyenge ítéletű, habozó fejedelemmel szemben.

Ferenc császár még akkor is, amikor ehhez az egyezséghez hozzájárult, azt hangoztatta, hogy «minden ürügyet és okot el kell kerülni, amely minket háborúba keverhetne, mert eltekintve a legvégső szükségstől, arra képtelenek vagyunk.»¹ Pedig a november 6-i egyezséggel el volt vetve a kocka. Cobenzl nem is merte erről a fordulatról értesíteni Károly főherceget; csak egy hónap múlva tett neki róla említést.²

A háborús minisztérium és a békés hadügyminiszter közt ez után a fordulat után kitört az elkeseredett küzdelem. A főherceg újra kifejtette, hogy számbelileg a monarchia még az orosz segítséggel is milyen alsóbbrendű. Rámutatott, hogy a megígért 115,000 oroszból tulajdonképpen csak 90,000 fog Ausztriában rendelkezésre állani, és hangsúlyozta, hogy a monarchiának félesztendőre van szüksége a mozgósításra, holott a francia sereg máris harcra készen áll.³ Cobenzléknak tehát be kellett látniok, hogy a főherceggel nem boldogulnak, s hogy az ő előterjesztései csak hátráltatják Ferenc határozott állásfoglalását. Kijátszották tehát ellene Mack altábornagyot.

Mack már 1803 óta volt a háborús párt reménysége. Ennek a szerencsétlen hadvezérnek két nem éppen katonai jellemvonása kedvezett: csapongó fantáziája és csodálatos előadó- és rábeszélőképessége. A tényeket mindig úgy színezte ki, amint azok terveinek megfelelték. Föltevéseit valószínűságnak tekintette és hallgatóit előadásának hevével ragadta magával.⁴ Pedig az 1798-i szerencsétlen római kaland életé-

¹ Criste id. mű II. 293. l.

² U. ott II. 294. l.

³ 1805. jan. 22. *Ausgewählte Schriften*, VI. 33—50. l.

⁴ Wertheimer id. mű I. 273. l.; M. Angeli: *Ulm und Austerlitz*. Streffleur, 1877. IV. 499. l. »... Zur Manie gewordener Zug... die That-sachen und kommenden Ereignisse nach der eigenen Phantasie zu gruppieren und diese oft schwer zu motivirenden, selbst auch ganz unrichtigen Suppositionen zum Ausgangspunkte seines militärischen Caneuils zu machen...» U. ott 435. l.

nek nagy tehertétele volt. Azóta szolgálaton kívül élt, de mindig próbálkozott, hogy reaktiváltassa magát. Mária Karolina királyné, aki nápolyi szereplése óta nagyon rossz véleményrel volt róla, amikor az altábornagy 1803-ban Bécsben megint feltűnt, már azt hallotta, hogy a hadsereg felügyelője lesz, és kétségbeesve kiáltott fel: «az államok nem kerülhetik el vesztöket».¹ Mackot akkor Gentz karolta föl, Napoleonnak ez az elkeseredett ellensége, aki azonban nem kevésbé gyűlölte Károly főherceget sem.² Nagy lelkesedéssel beszélt mindenfelé annak a férfinak kiváló tehetségéről, akiről Napoleon úgy nyilatkozott, hogy «a legközszerűbb emberek egyike, kivel valaha találkoztam. Csupa önhittség és hiúság, amiért is mindenre képesnek tartja magát. Kíváncsi volna, hogy egyszer valamelyik jó tábornokunk ellen küldjék, akkor szép dolgokat érne meg. Elbizakodott és semmi egyéb, egyike a legtehetetlenebb embereknek, amihez járul, hogy balszerencséje van».³

Macknak nem is sikerült semmit sem elérnie, mígnem a háborús párt benne fedezte föl azt a férfit, akivel Károly főherceg hatalmát megtörheti. Hozzáfűzött várakozásukban ezek az urak nem is csatlakoztak. Mack egy csapásra megnyerte a habozó Ferencet. Az ő beállításában minden rózsás színben tűnt föl. A számarány is, a hadsereg felkészültsége is,

¹ «Le générale Mack est un des premiers employés à Vienne et deviendra inspecteur général de l'armée de l'Empereur. Que de réflexions à faire! Mais c'est le torrent, le malheur, et les Etats ne peuvent éviter leur perte...» Weil—Somma Cirello: *Corresp. inédite de Marie-Caroline reine de Naples et de Sicile avec le marquis de Gallo*. II. 394. 1.

² *Schriften von Gentz*. Herausgegeben von G. Schlesier. Mannheim, 1838—40. IV. 59—60. 1. Persze Ulm után Gentz is egészen másképp ír róla: «Ich kannte Mack und ich kannte die, welche ihn verschrieen und gebraucht hatten. Ein schwacher, weinerlicher, fast niederträchtiger Charakter, eine Seele ohne wahre Energie, ein Kopf voll schiefer und halber Gedanken, durch alte revolutionäre Tendenzen vollends von allen Seiten verzerrt und verschraubt; das war der Mann; als Soldat durchaus nur für den zweiten Rang geboren: in diesem leicht der Erste unter den jetzt Lebenden.» C. Th. Perthes: *Politische Zustände und Personen in Deutschland zur Zeit der französischen Herrschaft*. Gotha, 1869, II. 296. 1.

³ Bourienne *Memoires*, III. 275. 1.

amelyről, minthogy évek óta nem volt alkalmazásban, aligha lehetett képe; a pénziak sem aggasztották, sőt külpolitikai-lag is vérmes reményei voltak. A hadsereg mozgósítását két hónap alatt vállalta. Ő akart támadni és ettől várta az elnyomott népek csatlakozását és katonailag is jelentős segítségét.¹

Károly főhercegnek nem sikerült meggyőznie az uralkodót, hogy Mack légvárakat épít. A császár már januárban azt követelte tőle, hogy a haditanács szervezetét változtassa meg. Márciusra ez vissza is nyerte régi alakját; a főherceg hatalma megszűnt fölötte. Az elnöki és alelnöki székek betöltésénél is mellőzték Károly főherceg jelöltjeit. Áprilisban pedig már azt kívánta Ferenc, hogy Károly mint miniszter alkalmazza Mackot. Ez ellen is hiábavaló volt a küzdelem; április 22-ikén Mack lett a vezérkar főnöke.²

Mack abban a reményben ringatta a bécsi kormányköröket, hogy Napoleon előtt el lehet titkolni a hadikészüldéseket, hogy a francia császár csak akkor fog a helyzet tudatára ébredni, amikor Párizsba élér a hír, hogy az orosz segítőhadak átlépték Oroszország határát. Úgy számított, hogy ez öt nap alatt ér el Franciaországba és megnyugtatta a kormányt, hogy 55 nappal később az osztrák sereg teljesen felkészülve megkezdí a támadást.³

A bécsi francia követségét sikerült is ámtgatni, de Napoleon gyanúval nézte a sűrű érintkezést az oroszokkal.⁴ Cobenzl pedig, hogy az oroszokat megnyugtassa, már 1804 decemberében elhatározta, hogy Itáliába csapatokat szállít. Utánozta azt a fogást, amelyet Mária Terézia korában alkalmaztak, amikor Lengyelország első felosztására tették meg az előkészületeket.⁵ Egészségügyi ürügyek alatt az olasz tarto-

¹ Ezeket egy *Freimüthige Gedanken* című emlékiratban fejtette ki. 1805 elején ehhez részletes fejtegetések is csatlakoztak, amelyek ki vannak adva: Erz. Carls *Ausgewählte Schriften*. VI. 60—64. és 68—75. lapján.

² Criste id. mű II. 299—308. l.

³ Angeli: *Ulm und Austerlitz*. Streffleur, 1877, IV. 426. l.

⁴ Wertheimer id. mű I. 280—301. l.

⁵ Divéky Adorján: *A Lengyelországnak elzalogosított XVI szepesi város visszacsatolása 1770-ben*. Budapest, 1929, 21—32. l.

mányokban kordont állítottak föl.¹ Napoleon erre a hírre mindjárt ellenkordonnal fenyegetődzött és március 18-án, éppen akkor, amikor Károly főhercegtől a hatalmat elvették, itáliai igényeinek dokumentálására fejére tette a lombard vaskoronát.

Mindebből beláthatták volna Bécsben, hogy Napoleon előtt nem lehet készülődéseiket titokban tartani. Rochefoucauld francia követtel 1805 májusában, amikor Bécsben hirtelen háborús hírek terjedtek a közönség körében és ezek makacsul tartották magukat, élesebb összekoccanás is támadt. La Rochefoucauld akkor indítatva érezte magát arra, hogy magyarázatot kérjen.²

József nádor csak ekkor értesült a fenyegető veszedelemről. Május közepén ugyanis Bécsbe ment, ahonnan valószínűleg az e tárgyban folyó megbeszélések miatt csak június elején tért vissza.³ Ő is a leghatározottabban elítélte a könnyelmű kockáztatást. Felelőssége tudatában, abban a meggyőződésben, hogy ez mindenkinek, aki hivatalánál fogva áttekintheti az ország helyzetét és megítélheti, hogy egy új háború milyen következményekkel járhat, legszentebb kötelessége,⁴ figyelmeztette az uralkodót, hogy milyen veszedelemmel járhatnak az elrendelt háborús intézkedések és hogy Napoleont nem lehet diktált feltételek elfogadására kényszeríteni. A császár azonban azt válaszolta, hogy a foganatosított rendszabá-

¹ Károly főherceg 1805. január 5-én ez ellen is felemelte szavát, rámutatva, hogy ez a rendszabály arra a feltevésre fogja vezetni, hogy a monarchia tavaszra fel lesz készülve a háborúra. Erz. Carls *Ausgewählte Schriften*, VI. 31. l.

² Wertheimer id. mű I. 290—291. l.

³ Május 5-én írta a császárnak, hogy 11-én indul Bécsbe, visszatérte után, június 4-én írta első levelét. Bécsi áll. lt., Sammelbände, 265.

⁴ Diese Empfindung musste noch weit stärker bei jenen erwachen, welchen ihre Laage, das Amt, was sie bekleideten, die Mittel schaffte, das Innere der Monarchie zu durchblicken und daher zu beurtheilen, welche die Folgen des Ausbruchs und der Fortdauer neuer Feindseligkeiten seyn mussten . . . sich zu den heiligsten ihrer Amtspflichten jener, E. M. bey Zeiten auf die Laage des Staates, auf die Massregeln, welche zu dessen fernerer Erhaltung zu ergreifen wären, aufmerksam zu machen, gesellte. A nádor 1805. naplója. *Iratok*, II. 284. l.

lyok éppen arra valók, hogy a háborút elkerülve, méltányos feltételek elfogadására bírják Napoleont.¹

Ferencnek ez a kijelentése is bizonyítja, mennyire nem volt tisztában a helyzettel. Szövetségesei: Oroszország és Anglia már április 11-én megegyeztek abban, hogy Napoleontól követelni fogják, hogy haderejét Hollandiából, Svájc-ból, Itáliából és Németország északi részeiből vonja ki. Ezt akkor Bécsben már tudták és meg is jegyezték, hogy a megállapított föltételek, amelyekhez Napoleon csak leverve járulhat hozzá, lényegesen eltérnek a novemberi megállapodásoktól. Hiszen a májusban megindult kapkodást és a háborús hírek terjedését is ennek a fordulatnak kell tulajdonítanunk.²

A nádor tehát látva, hogy a kormánykörök miként viszik bele a monarchiát a háborúba, még minekelőtte Bécsset elhagyta volna, május 29-én felterjesztéssel fordult a királyhoz, amelyben javaslatot tett azokról az intézkedésekről, amelyeket ebben a veszedelemben szükségesnek tartott: a nemesi fölkelésről, az országgyűlés összeülésétől, újoncozásról stb. Ez azonban — úgy látszik — el sem jutott Ferenc kezeihez, soha elintézését nem nyert és sehol sem található.³ Visszatérve is levelekben és fölterjesztésekben iparkodott császári bátyjára hatni, hogy az a szakítást Napoleonnal elkerülje. Károly főherceg fejtegetéseiben a katonai és a külpolitikai szempontok állottak előtérben. A nádor hatáskörének megfelelően a belső, különösen a gazdasági helyzet kedvezőtlenységét fedte föl.

Mindjárt első, ismét Budáról kelt levelében beszámolt róla, hogy az oda is eljutott háborús hírek mennyire megrontották a közhangulatot, hogy a katonák szöknek, az árak rohamosan emelkednek, hogy uzsora kap lábra és éhínségtől tartanak.⁴ Az 1804-i termés tényleg csak az ország déli

¹ *Iratok*, II. 285. 1.

² Az április 11-i egyességről gróf Stadion pétervári követ május 5-én értesítette kormányát. Wertheimer id. mű 1. 303—304 l., Criste id. mű II. 309. l.

³ A május 29-i fölterjesztésre nézve v. ö. *Iratok*, II. 284—285. és 127. l.

⁴ *Iratok*, II. 110. és 112. l.

vidékein volt jó.¹ Magyarországon ugyan nem volt baj, de Csehországban az inség nagy zavarokat okozott, ami Ausztriában is éreztette hatását. 1805 nyarán tumultusok és összeütközések is voltak.² A nádor tehát az inség és a drágaság leküzdésére erélyes rendszabályokat sürgetett, többek közt a kincstári gabonavásárlások korlátozását és bizonyos tartalékok visszatartását Magyarországon.³ A császár bizalmasai azonban ezzel szemben azt hangoztatták, hogy a nádor aggodalmi indokolatlanok. Stahl és Baldacci államtanácsosok azzal hozakodtak elő, hogy amikor a gabonakivitelt Magyarországról el akarták tiltani, éppen a nádor ellenezte azt.⁴ Gróf Zichy Károly kamaraelnök pedig számszerű adatokkal bizonyította, hogy Magyarországon nem lesz baj, de viszont a kincstári vásárlásokat még mindig elégteleneknek tartotta.⁵ Hivatalos fölterjesztésekben, amelyek mások bíráló véleményével jutottak a császár elé, nagyrészt gazdasági kérdések leplebe burkolva, a nádor érveinek nem volt kellő átütő erejük. A távolból semmi reménye sem lehetett, hogy meghallgattassék.

Azok után a szerencsétlen lépések után, amelyeket a bécsi kormány tett, a visszavonulás ugyanazon férfiak részéről már nem volt remélhető. Ha Oroszország áprilisi megegyezése Angliával Bécsben nagy elkedvetlenedést is keltett, a miniszterek Sándor cár nyomására mégis csak rávették Ferencet, hogy járuljon hozzá feltételeikhez. Ámbár Poroszország is határozottan visszautasította csatlakozását a szövetséghez, július elején mégis tárgyalások indultak a császárvárosban Winzingerode orosz tábornokkal, amelyek július 16-ikára létrehozták a katonai megegyezést. Ez a megegyezés nagyon különös volt, Winzingerode a segédcapatoknak mind számát, mind indulási idejét és az együttműködés mód-

¹ *Iratok*, II. 113—114. l.

² *Criste id. mű* II. 315. l.

³ V. ö. június 14. és augusztus 10. fölterjesztéseit. *Iratok*, II. 113—123. l. és 129—130. l.

⁴ *Iratok*, II. 123. l. A nádornak a gabonakivitel korlátozása elleni fölterjesztése 1805. január 20-ról. *Iratok*, II. 9—26. l.

⁵ *Iratok*, II. 130—131. l.

ját illetőleg csak reményét fejezte ki, hogy urának nem lesz kifogása a megállapított kívánságokkal szemben.¹ Július 23-án Laxenburgban már a haditervről tanácskoztak.²

A nádor akkor éppen Mármarosba utazott.³ Ott érte őt utól Ferenc császár július 26-án kelt levele, amelyben szigorú titoktartás alatt értesítette az új fordulatról. A terv az volt, hogy az első orosz segítőereg augusztus 16-án lépi át az osztrák határt Brodinál, ennek megfelelően augusztus 25-én akarták megtenni az intézkedéseket a hadsereg mozgósítására Ferenc országaiban. A nádort a császár arra utasította, hogy szigorúan kerülve a feltűnést, készítsen elő mindent erre az időpontra.⁴ Egyelőre szekereszek toborzásáról, lovak vásárlásáról s a már 1802-ben háború esetére megszavazott 12,000 ember állításának előkészületeiről volt szó. A titkolózkodást Mack rögeszméje írta elő.⁵

Titokban persze sorozni nem lehetett s a mezei munka idején a szekereszek toborzása és a lóvásárlás nem kecsegtettek semmi eredménnyel, ha nem volt mögötte olyan intézkedés, amely nagyobb nyomatókat adott volna az ügynek.⁶ A nádor tehát főleg az újonnan sorozandók átvételére és kiképzésére szükséges tisztekről és a bevonulók felszereléséről akart gondoskodni. Épp e részben azonban a legkellemetlenebb meglepetések érték. Kitűnt, hogy a 12,000 újonc átvételéhez elegendő tiszti és altiszti személyzet nem áll rendelkezésre. Alvinczy tábornagy, Magyarország katonai főparancsnoka, a nádor felszólítására a katonai raktárakat is megvizsgálta és lesújtó eredményekről számolt be. Az újoncok és az insurrectio behívásával 48,000 ember felszereléséről kellett gondoskodni. A főparancsnokság már azon a ponton megakadt, hogy nem tudta, milyen csapatokhoz akarja a hadvezetőség a 12,000 újoncot beosztani, tehát

¹ Wertheimer id. mű, II. 302—314. l.

² U. ott, II. 341. l.

³ Útinaplója az alsúti fhr. lt.-ban.

⁴ Bécsi áll. lt. Kaiser Franz Akten fasc. 218.

⁵ *Iratok*, II. 125—129. l., 1805. napló u. ott, II. 287. l.

⁶ V. ö. augusztus 2. és 18-i fölterjesztéseit. *Iratok*, II. 125—129. és 137—140. l., továbbá az 1805. naplót, u. ott II. 286. l.

nem tudta megállapítani, hogy milyen fegyverekre lesz szüksége.¹ Megállapította azonban azt, hogy fölszerelés és használható puská csak körülbelül 5000 ember részére áll rendelkezésre.² A nádor augusztus 25-ére rendelte el a sorozás kezdetét, de a magyarországi főparancsnokság ennek elhalasztását kérte október 1-jére, mert fölszerelés és kiképző személyzet híján nem tudott mit kezdeni a bevonulókkal.³

A másik föladat, amit a nádornak meg kellett volna oldania : az országgyűlés egybehívása volt. Ebben a tárgyban már május eleje óta több fölterjesztést intézett a királynak, de Ferenc még egyiket sem intézte el.⁴ De nem kapott választ a nádor az újoncozási kérdésekben sem. Az adminisztráció valósággal megakadt. A háború kitörése esetére szükséges volt, hogy mindenki a helyén legyen. A nádor sürgette az üres főispáni székek betöltését, de ebben sem történt semmi. A helytartótanácsnak 400 fölterjesztése feküdt a kancelláriában és a királynál elintézetlenül. Ez a hivatalokban torlódást és elkedvetlenedést okozott.⁵ Jellemző a viszonyokra, hogy amikor a főparancsnokság augusztus 31-én azzal az előterjesztéssel élt, hogy a sorozás csak október 1-én induljon meg, ezt az iratot Ferenc csak éppen október 1-én intézte el, megütközését fejezve ki a halasztáson. A kancellária erre már október 4-ikén jelentette, hogy ez azért történt, mert nincs ruházat ; de a király ezt az újabb fölterjesztést csak 1806. január 3-án, tehát már a háború után vette tudomásul, egy további jelentést ugyanebben az ügyben pedig csak május 9-ikén.⁶

A nádor tehát augusztus 15-én keserű hangú magánlevélben panaszkolta el ezeket a bajokat. «Ha ezen az állapoton — írta — sürgősen nem segítenek, akkor ez a monarchia erőit (mert Felséged meg lehet győződve, hogy ez nemcsak

¹ *Iratok*, II. 137—140. és 286—287. l.

² *Iratok*, II. 140. l.

³ *Iratok*, II. 127. l. Az októberi halasztás: bécsi áll. lt. St. R. 4343/1805. sz.

⁴ A május 4. fölterjesztés *Iratok*, II. 58—62. l.

⁵ *Iratok*, II. 134—137. l.

⁶ *Iratok*, II. 139—140. l.

Magyarországon van így) meg fogja bénítani és ezzel egyben meg fogja nehezíteni azt a lehetőséget, hogy az állam teljes romlásától megmentessék.»¹ Akkor végre Ferenc a magyar ügyek megbeszélésére Bécsbe hívta a nádort, aki mindjárt föl is utazott.²

A bécsi tartózkodás alkalmat adott a nádornak, hogy a császárt figyelmeztesse, hogy «a folyamatban lévő fegyverkezések elkerülhetetlenül háborúra vezetnek, ez pedig a belső erők bénultsága folytán szükségképpen a monarchia romlását fogja maga után vonni, amiért is az állam minden hű szolgájának mindent el kell követnie, hogy azt elhárítsa.»³ Ebből az alkalomból Cobenzl is volt összetűzése, akinek megmondta, hogy a számítása szerinti 500,000 ember csak a papíron van meg és hogy a zavargások, amelyek épp e napokban kitörték, a belső bajok jelei. Cobenzl panaszkodott is Colloredónak, hogy a császár öccsei ellenzékieskednek, mert érdekelt férfiak őket rosszul informálják, amivel határozottságot kell szembeszögezni.⁴

Ilyen körülmények közt a nádor nem sokat végezhetett. Az egyetlen eredmény az vot, hogy a király végre kitűzte az országgyűlés idejét október 13-ára. Kétheti ottidőzés után azzal a szomorú tudattal tért meg Bécsből, hogy kötelességét ugyan teljesítette, de hogy a fenyegető veszedelem elhárítása és a közjó érdekében édes keveset ért el.⁵

Alig néhány nappal azután, hogy Budára visszaérkezett, már értesült a hadműveletek megindulásáról. Napoleon már augusztus 23-án elhatározta, ha nem kelhet át még hamarosan Angliába, akkor 200,000 emberrel Németországba indul, amelyet szeptember 23-ikára akar elérni. Ez esetben egyenesen Bécs ellen vonul és addig nem teszi le a fegyvert, amíg Nápolyt és Velencét meg nem szerezte, Bajorországot

¹ *Iratok*, II. 136. 1.

² *Iratok*, II. 137. 1.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 287. 1.

⁴ Bécsi áll. lt. Grosse Korrespondenz fasc. 468. Cobenzl Colloredónak 1805. augusztus 26.

⁵ 1805. napló. *Iratok*, II. 288. 1.

pedig annyira meg nem növelte, hogy többet Ausztriától tartania ne kelljen.¹

Bécsben azonban még ekkor is vérmesen reménykedtek, többek közt bizonyosra vették, hogy Bajorország csatlakozni fog a koalícióhoz. Szeptember 6-án fel is szólították Miksa választó fejedelmet, hogy helyezkedjék Ausztria védelme alá, és két nap múlva az osztrák seregek bevonultak a bajor területre.² Károly főherceg ezt az előnyomulást is helytelenítette. Azt kívánta volna, hogy az osztrák seregek mindenekelőtt Itáliából kiindulólág Tirolban és Svájcban vessék meg a lábukat.³ Itt azonban Mack parancsnokolt. Az oroszokkal kötött megállapodás értelmében a fővezér csak Károly főherceg, vagy maga a császár lehetett. Ez utóbbit is, mint főparancsnokot, ideiglenes távolléte alatt csak valamelyik főherceg helyettesíthette.⁴ A császár szeptember 21-én meg is jelent Landsbergben, ahonnan azonban már 26-án ismét visszatért Bécsbe.⁵ Helyettese Estei Ferdinánd főherceg lett, de a vezetés tényleg Mack kezében volt, aki, ámbár annyi föltevése csalárdnak bizonyult, be nem várva saját utánpótlásait, az ellenséges bajor földön nyomult előre az Iller-folyóhoz, még mindig abban bizakodva, hogy ott még a megütközés előtt egyesülhet Kutuszov orosz seregével, amely pedig még Sziléziában járt. Akkor is megmaradt állásában Ulm körül, amikor már tudta, hogy Bernadotte Würzburgba érkezett és összeköttetéseit veszélyezteti. Így azután Napoleon egész hadserege a háta mögé került és Macknak október 17-én egész seregével kapitulálnia kellett. Csak Ferdinánd főhercegnek sikerült idejében saját csapatát visszavonnia. Napoleon előtt nyitva állott az út Bécs felé. Kutuszov, aki a bajor határig jutott el, meg sem kísérelhette, hogy a nagy túlerővel komolyan szembeszálljon.

¹ Napoleon Talleyrandhoz augusztus 23. *Correspondence de Napoléon Ier*. XI. (Paris 1862) 141—143. l.

² Wertheimer id. mű, I. 343—345. l.; Carl v. Schönhals: *Der Krieg 1805 in Deutschland*. Wien, 1873, 29—30. l.

³ 1805. augusztus 29. *Ausgewählte Schriften*, VI. 163—174. l.

⁴ Criste id. mű, II. 317. l.

⁵ Carl v. Schönhals id. mű, 43—44. l.

Magyarországon időközben folytak az előkészületek az országgyűlésre. A hangulat nem volt valami jó, az emberek nem hitték, hogy az ország képes volna a hadviselésre és ezért bíztak benne, hogy az nem is fog megindulni. A nádor arról értesült, hogy többen éppen a kiválóbb urak közül kitérték a követi megbízatás elől, mert az országgyűléstől semmi jót sem vártak.¹ Őt magát nagyon keserítették a folszerelés körül mutatkozó bajok. Az átvonuló erdélyi és bánsági határőrezreden személyesen tapasztalta, hogy mennyire el vannak hanyagolva. A határőrök egy része nemzeti viseletükben, rongyosan, boeskorban vonult ki és Budán nem tudtak nekik egyebet adni, mint csákót.² Ruházatukon kívül hangulatuk is rossz volt; panaszkodtak rossz ellátásukról, de főképp azért, hogy olyan hirtelen indították el őket, hogy családjuktól el sem tudtak búcsúzni, sem gazdaságukról gondoskodni.³ A székelyek ezért az indulásnál ellenszegültek, az oláhok szökdöstek.⁴ Az is kitűnt, hogy a határőrök nem képesek azt a számot kiállítani, amelyet tőlük követeltek.⁵ Kellemetlenül hatott a nádorra az is, hogy a bécsi katonai hatóságok a magyar hatóságok megkérdezése nélkül olyan intézkedéseket foganatosítottak, amelyek itt csak megütközést kelthettek.⁶

A tapasztalatokon okulva, arra törekedett, hogy az elrendelendő nemesi fölkelés folszerelését előre biztosítsa. Mint-hogy még a szabadságukról bevonulók fölfegyverzésével is baj volt, kérte a királyt, adjon parancsot a haditanácsnak és a tűzérsegi igazgatóságnak 36,000 ember folszerelésére, mert az óbudai szertár erre a célra semmi egyébbel nem rendelkezik, csak 5—6000 puskával, ruhák készítésére még posztója sincs, és bejelentette, hogyha ebben a tekintetben nem intézkednek haladéktalanul, a fölkelés a kiírásától számított négy hónapon belül nem lehet harcképes.⁷ Ennek az ügynek az elintézése sem elégíthette ki. A haditanács azt válaszolta, hogy tekintettel a sorkatonaság felemelt létszámára, a legnagyobb erőfeszítéssel még ennek szükségleté-

¹ *Iratok*, II. 141. 1.

² *Iratok*, II. 143. 1.

³ *Iratok*, II. 145. 1.

⁴ *Iratok*, II. 146. 1.

⁵ *Iratok*, II. 145. 1.

⁶ *Iratok*, II. 148. 1.

⁷ *Iratok*, II. 146—147. 1.

ről sem tud gondoskodni, a ruházatról tehát, beleértve az alsóruhát is, a felkelőknek maguknak kell gondoskodniuk. Posztót sem tud adni, szerezzenek tehát kabátoknak való halinát itt az országban. Lovaskarabélyai nincsenek. Ezekből János főherceg is kért a tiroliak számára 8000 darabot, de kérését szintén elutasították. Majd küldenek 20,000 darab könnyebb fajta puskát, amiből azonban ki kell jönni. Bőrneműeket, kulacsot, főzőedényt, sátrakat, sípot, dobót fizetés ellenében majd szállítanak.¹ Azonban ez is csak ígéret maradt. Eltelt az egész október és a valóságban még mindig nem történt semmi.

Bécsben még akkor is optimisztikus volt a hangulat. A kormányférfiak bámulták Mack erélyét és teljesítményeit, amelyeket fellengző kifejezésekkel dicsérték. Az ő szemükben a nemesi fölkelés nem volt népszerű. Bizton hitték, hogy felülésére nem lesz szükség. Felszerelése érdekében nem is tettek semmit. Az országgyűléstől inkább pénzáldozatokat kívántak. A nádor tehát a rendek összeülése előtt még egyszer Bécsbe ment, de ott még mindig nem döntöttek. Az első sorba az újoncokat és a subsidiumot akarták helyezni, amelyet az ország terményekben és állatokban tartozott volna leróni; a nemesi felkelés e mellett csak mellékesen szerepelt.²

Október közepére Pozsonyba érve, a gyülekező rendek nyilatkozataiból a nádor is úgy ítélte meg a helyzetet, hogy subsidiumot is, insurrectiót is nehéz lesz elérni. A tárgyalásokon a nézetek megoszlottak, hogy a két eszköz közül melyiket alkalmazzák az állam megsegítésére.

Ilyen körülmények közt érkezett meg október 24-én Mack fegyverletételének híre. A nádor még aznap Bécsbe sietett utasításokért.³ Az udvarban és a kormányhatóságoknál a legnagyobb fejetlenséget találta. A császár később nagyon panaszkodott a nádornak, hogy tanácsosai teljesen elvesztették a fejüket, hogy gróf Zichy Károly és az összes

¹ Az elintézés körülményei ismertetve *Iratok*, II. 149. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 289—290. l.

³ U. ott *Iratok*, II. 291. l. Szópek Ervin Loránd: *Az 1805. év országgyűlés története*. 27—31. l.

államtanácsosok teljesen tanácstalanok voltak, Colloredo kabinetminiszter pedig csak sírt.¹

Minthogy azonban a nádor döntést kívánt, Ferenc császár október 25-ére Hetzendorfbba konferenciára hívta gróf Baillet de Latour Miksát, a haditanács elnökét és gróf Zichy Károly kamaraelnököt. Ott tűnt ki, hogy a nádor fölterjesztései és sürgetései teljesen hiábavalók voltak, hogy a haditanács a felszerelés dolgában csak levelezett az egyes hatóságokkal, de még semmit sem rendelt el. A rendelkezéseket a nádor csak akkor erőszakolta ki. A konferencia ugyanis megállapította, hogy a monarchia erői még nem merültek ki s a fennálló szövetségek is módot nyújtanak a háború folytatására, még az esetben is, ha az ellenség Bécsét is megszállná. Elhatározták tehát, hogy folytatják a háborút. A magyar ügyekben pedig úgy döntöttek, hogy behívják a nemesi fölkelést, az országgyűlést elnapolják, a magyarországi és erdélyi védelmi intézkedések vezetésével a nádort bízzák meg s ezért az ottani katonai főparancsnokságokat neki rendelik alá, abban az esetben pedig, ha a császár szándéka szerint Olmützbe vagy Prágába távoznék, a nádornak Magyarországra teljhatalmat adnak.²

A hetzendorfi konferencia tehát nagy terheket zúdított a nádorra. Az ő vállaira szakadt ezzel az egész polgári és katonai igazgatás, a felkelés megszervezése és a hadműveletek vezetése a határokon belül. A helyzet súlyát bizonyára teljes mértékben fel is fogta, de arra aligha gondolt, hogy életének egyik legnevezetesebb fordulójához érkezett, hogy az udvarban is, az országban is feszült figyelemmel fogják kísérni minden rendelkezését és hogy a két ellentét közt lehetetlen lesz az ügyeket mindkét fél megelégedésére vezetnie.

Alig érkezett vissza Pozsonyba, az országgyűlés nyolc-tagú küldöttsége tisztelgett nála, hogy utasításait kérje és az erők végső megfeszítését följajánlja. Ennek a küldöttségnek az óhajára a nádor beleegyezett abba, hogy az országgyűlést nem napolja el.³ A rendek már a következő napok-

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 300. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 265—266. és 291—293. l.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 266. és 293. l., továbbá II. 156—157. l.

ban elhatározták a nemesi felkelés fegyverbehívását.¹ Tekintettel voltak a rendkívüli helyzetre ; ebben hűségüket akarták kimutatni és hallgattak nemzeti követeléseikkel. Az utóbbiakat csak egy iratban foglalták össze és kérték a nádort, hogy annak pontjait még a jövő országgyűlés előtt terjessze a király elé.² Áldozatkészségük lehetővé tette, hogy a háborús törvénycikkeken kívül másokkal is foglalkozhassanak. Szerették volna, ha Fiume visszacsatolásának hosszú ideje húzódó ügyét is dűlőre vihetnék volna, de ebben a király most sem akart dönteni.³ Az országgyűlés végén a kancellária hibájából még feszültség is támadt. A kancellária a törvényszövegekben egyes kifejezéseket a felségjogokra nézve sérelmeseknek talált s a nádor javasolta leirattervezetet ennek megfelelően megváltoztatta. A vihart azonban, amely ennek nyomán kerekedőben volt, a nádor elsimította ; a szöveget visszaállították eredeti alakjába⁴ és amikor november 7-én a király személyesen zárta be az országgyűlést, a rendek lelkesedéssel fogadták zárószavait, amelyekben legdrágább kincsét, gyermekeit reájuk bízta.⁵

Az országgyűléssel kapcsolatos terhek és gondok azonban egészen eltörpültek azok mellett, amelyeket a háborús igazgatás rótt a nádorra. Pozsonyban az élet nagyon izgalmassá vált. Futárok száguldottak, híreket hozva vagy jelentéseket és parancsokat továbbítva. A király családját is, a salzburgi nagyherceget is Magyarországra küldte.⁶ Sok gondot okozott az államvagyon, a katonai raktárak és magtárak biztonságba helyezése.

Amikor a király október utolsó napjaiban elutazott a sereghez, kitűnt, hogy távolléte mennyire megbéníthat min-

¹ A nemesi felkelés ügyével már október 31-én elkészültek. *Iratok*, II. 161.

² Szopek id. mű, 39–40. l.

³ *Iratok*, II. 167., 168., 172–176. l., 1805. napló, u. ott II. 295., 297. és 299. l.

⁴ *Iratok*, II. 166–169., 171–176. l.; 1805. napló, u. ott II. 295–298. l.

⁵ *Iratok*, II. 299. l.

⁶ 1805. napló, *Iratok*, II. 269., 270. és 277. l.

den tevékenységet.¹ Ferenc császár ugyan már október 27-én leküldte azokat az iratokat, amelyek a magyarországi és az erdélyi főparancsnokságokat a nádor alá rendelték és ők teljhatalommal ruházták föl, de ezek olyan határozatlanul voltak szövegezve, hogy a nádor szükségesnek tartotta helyettük másokat kérni.²

Az önálló rendelkezés mind szükségesebbé lett. Amikor a nádor Ferenc távollétében a Bécsben föllállított kormányzóbizottsággal összeköttetésbe lépett, ez fontosabb ügyekben nem mert döntenit s a magyarországiakba különösen nem akart beleavatkozni.³ Pedig a harctérről napról-napra komolyabb hírek érkeztek, amelyek cselekvést parancsoltak. Már október 26-án híre jött, hogy Kutuszov a franciák elől az Inntól az Enns mögé vonul. Ebből azt következtették, ha ott nem sikerül ellenállnia, amit valószínűnek tartottak, Napoleon november 6-ára esetleg már Bécsben lehet.⁴ Két nappal később a nádor szárnysegéde azzal az újsággal jött Bécsből, hogy Kutuszov már az Ennsnél van és kardcsapás nélkül fog visszavonulni, hogy a fölvonuló orosz seregekkel egyesüljön és hogy a császárváros védelmére külön hadtestet állítanak föl, amely legrosszabb esetben a Rába mögé fog vonulni.⁵

Jött ugyan hír Napoleon békeajánlatáról is, de ez kevés reményt keltett. Maga a császár mondta el a nádornak, amikor az november 3-án fölment Bécsbe, hogy Napoleon Mackkal üzent neki. Nem kívánt területeket, csak kárpótlást a bajor választófejedelemnek okozott károkért, ha Ferenc és az orosz cár csatlakoznának hozzá Anglia elleni vállalatában. A nádor megragadta az alkalmat, hogy Ferencet békére hangolja,⁶ de maga sem bízott az eredményben. November 8-án, amikor a császár Pozsonyban volt, újabb levél is érkezett Napoleontól s a jelenlevők mind az ajánlat elfogadását

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 268. és 270—271. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 268. l.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 270. l.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 266. l.

⁵ 1805. napló, *Iratok*, II. 271. l.

⁶ 1805. napló, *Iratok*, II. 281—282. l.

pártolták, de Ferenc kijelentette, hogy ezt a cár megkérdése nélkül nem teheti.¹

A legkedvezőtlenebb hírek napján, október 30-án tehát, amikor a nádor látta, hogy Bécsből alig várhat támogatást, szükségesnek tartotta, hogy saját hatáskörében cselekedjék. Intézkedései közt már akkor volt egy, amely a későbbi fejleményekre nagy hatással volt. A Bécs védelmére alakítandó csapat példáját követve, amelyről éppen akkor szerzett tudomást, elhatározta, hogy a magyar határ védelmére a tartalékokból kordont szervez, amelynek a Dunától északra fekvő részét gróf Pálffy Lipót tábornok, a dunántúli részt pedig több szakaszban Gorupp, Stephaics, Leuven és Lippa vezérőrnagyok parancsnoksága alá helyezte.²

Még aznap este beható tanácskozást folytatott gróf Brunswick József tárnokmesterrel és Semsey András perszonálissal, hogy mit kellene tenni arra az esetre, ha a franciák hamarosan bevonulnának Bécsbe. Számba kellett venniök, hogy akkorára a nemesi fölkelést nemcsak megszervezni, de még kiírni sem lehet, hogy a határszéli megyékben folyó fölkelési szervezkedések csak kihívnák az ellenség bosszúját, és mindenekfelett, hogy képzett sorkatonaság alig volt az országban. A nádor már akkor úgy látta, hogy az elszenvedett kudarcok következtében Magyarország lesz az utolsó erőforrás, ezt tehát lehetőleg meg akarta óvni a megrázkódtatástól. Ha az ellenség Bécsset megszállja, a Duna-medence és az alpesi tartományok is kezébe kerülnek. Minthogy Kutuszov Csehország felé kereste a csatlakozást a még útban lévő orosz hadakkal, bizonyosra volt vehető, hogy ez az éhinségből alig kilábolt ország hadszíntérre fog változni. Galiciát már jórészt kiélték az átvonuló oroszok. A szövetséges seregek ellátása, valamint veszteségeinek pótlása tehát csak Magyarországból történhetett, amelynek később esetleg Károly főherceg seregének fölvonulását is biztosítania kellett.

A tanácskozáson tehát az a nézet alakult ki, hogy kerülni kell mindent, ami a franciákat Magyarország ellen ingerelné,

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 300. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 271—272. l.

hogy őket a határoktól lehetőleg távoltartsák. Erre szolgált volna a kordon, amely Nyitra megyétől a Dráváig húzódott. Ez nem volt tulajdonképpen katonai alakulatnak szánva s éppen azért föladatává azt tették, hogy az útlevel nélkül betóduló menekülőket visszautasítsa s a szökevényeket a katonai hatóságnak adja át. Ezért részben megyebeliekből alakították és a parancsnokoló tábornokok mellett az alispánoknak is alárendelték, úgyhogy katonai és polgári hatóság karöltve járjon el. A parancsnokló tábornokoktól azt kívánták, hogy az ellenállásra képtelen alakulataikkal összeütközést ne kockáztassanak, hanem a megfigyelésre szorítkozva, az előnyomuló ellenséggel szemben óvatosan vonják vissza a kordont. Minden megyében permanens deputáció felállítását határozták el, amelynek feladata volt szükség esetén a megyét az ellenséggel szemben képviselni, s az alispánoknak titkos utasításban írták elő, hogy ez esetre hogy viselkedjenek. A parancsnokoló tábornokok részére pedig egy, a nádor aláírta iratot is határoztak küldeni, amelyet ez, ha az ellenség magyar területre vonulna, a parancsnokló francia tábornoknak küldene el. Ebben a nádor a nemzet nevében kijelentené, «hogy a nemzet kész alkotmánya és hazája védelmére felkelni, de reméli, hogy a franciák nem fognak ellenséggként magyar földre lépni, amely esetben magyar részről nem nyugtalanítanak őket, minden ellenséges betörés ellen azonban utolsó csepp vérükig fognak védekezni».¹ Ezzel párhuzamosan, hogy a franciákat megtorló intézkedésekre ne ingereljék, a dunai kerületek megyéiben a nemesi fölkelés fölállítását is hajlandók voltak felfüggeszteni.

E határozatok megértéséhez szükséges tudni, hogy akkor katonai részről hogy ítélték meg a helyzetet, illetve, hogy Magyarországgal szemben a hadvezetőség milyen kívánságokkal lépett föl.

Az október 31-i esteli tanácskozáson az a kívánság is fölmerült, hogy a királyt fölkerik, ha Bécsből távoznia kell, jöjjön Magyarországra.² Ennek az óhajnak a nádor

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 273—274. 1.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 274. 1.

a király előtt írásban és szóban ismételten kifejezést is adott,¹ de ezen a ponton a katonai érdek szólt közbe parancsolóan, amely azt kívánta, hogy az orosz csatlakozás kedvéért a császár a sereggel együtt Morvaország felé vonuljon vissza. A haditanács a morva-osztrák határon vonta össze a csapatokat. Eltekintve attól a szándéktól, hogy Szénássy János vezérőrnagy alatt a Lajta mögött két zászlóalj gyalogságot és hat század lovasságot akart elhelyezni, Magyarország védelméről nem történt gondoskodás. Míg tehát a fölkelés nem volt megszervezve, Magyarország részéről még védelmi jellegű hadműveleteket sem lehetett várni. Támadás esetén a gyenge alakulatokat kockára tenni nem lehetett.²

A kormány Magyarországtól inkább azt kívánta, hogy a hadsereg ellátásáról gondoskodják. Ezért akartak az országgyűléstől nemesi fölkelés helyett subsidiumot kérni. Az előző év inséges állapotai után az ellátás csak innen volt remélhető. A nádor, aki ezekkel a kérdésekkel sokat foglalkozott, tisztán látta ezt. A következő napokban hozzáérkezett jelentések és kívánságok pedig ebben a meggyőződésében még csak megerősíthették.

Akkor a katonai raktárakat az ellenség elől az ország védettebb belső vidékeire szállították, de a haditanács elnöke, gróf Latour, már november 1-én azt kérte, hogy ezt ne kezdjék meg, amíg a franciák az Ennst át nem lépték. Nyomatékosan kérte a nádort, hogy e fontos pillanatban tekintélyének egész súlyával hasson oda, hogy Magyarország gyors és bőséges terményszállítmányokkal legyen a sereg segítségére, mert «ez a segítség Magyarország részéről legalább a seregek jelenlegi összezsúfolásának idejére nélkülözhetetlen, nélküle a védelmi erők fölbomlanának és ugyanez a sors érne az egész monarchiát is».³

Ugyanaznap a fölkeléshez kinevezett vezérkari főnök, gróf Gomez y Parientos Móric tábornok azt írta a nádornak: «Csak arra van szükségünk, hogy biztosítsuk a már föllállított

¹ 1805. napló, *Iratok*, II., 274. l., továbbá 158—160. l.

² *Iratok*, II. 169—171. l. és 1805. napló u. ott II. 297. l.

³ Orsz. lt. Militärkanzl. 1805. fasc. 2., 4., 32/1. sz.; *Iratok*, II. 278. l.

és még fölállítandó seregeink ellátását és még minden jó mederbe terelődhetik. Halogatnunk kell, de mindig és feltűnően erősíteni magunkat; ehhez az szükséges, hogy minden már meglévő és még alakuló seregeinknek és maguknak az országoknak az élelmezés ellátása is biztosíttassék. Ezt a ma elsőrendű feladatot csak egyetértéssel lehet elérni. Én azt hiszem, hogy március elejéig vagy végéig a monarchia üdvére a legdöntőbb tényező az élelmezési háború (Subsistenzkrieg) lesz és ezen a ponton Magyarország kezében lehet a döntés».¹

Egy nappal később Ferdinánd württembergi herceg, a Bécs körül összevont csapatok parancsnoka fordult a nádorhoz. «Legyen szabad tiszteletteljesen közölnöm — írja — királyi Fenségeddel, hogy minden reményünk a seregek ellátását illetőleg arra a támogatásra van alapítva, amelyet a Magyarország felőli akadálytalan élelmiszer-szállítmányoktól várunk, amelyek nélkülözhetetlenek, mert különbeez minthogy a tartomány ereje nem áll arányban a gyűlelőn, hadtest erejével és mert a szükség már tényleg beáll, annál inkább inséget kell szenvednünk, mert Bécs csak rövid időre, a csapatok csak nyolc napra vannak ellátva és a készletek nagyrészt Itáliába kell küldeni.»²

A király magánlevélben is felhívta a nádor figyelmét erre a tárgyra,³ s amikor november 3-án ez Bécsbe utazott, össze is ültek Zichyvel és Latourral, hogy az élelmezés nehéz kérdéseit megvitassák.⁴

Azt nem állíthatjuk, hogy Magyarországtól Bécsben csak az ellátást várták. Nagyon örültek volna, ha a nemesi fölkelést a legrövidebb időn belül latbavethették volna, de a nagy mulasztások miatt, amelyek e ponton történtek, felszerelés hiányában erre számítani sem lehetett, hiszen még az országgyűlés nem volt berekesztve, tehát az insurrectiót sem lehetett még kiírni. Így mégis csak az ellátás kérdése

¹ Militärkanz. 1805. fasc. 2., 3., 30. sz.; *Iratok*, II. 278. l.

² Militärkanz. 1805. fasc. 2., 2., 29. sz.; *Iratok*, II. 280. l.

³ Bécsi áll. lt., Kaiser Franz Akten fasc. 218. l.; *Iratok*, II. 160. l.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 294. l., v. ö. még II. 296. l.

állott előtérben, amelyet egy kisebb francia csapat betörése és pusztítása is meghiúsíthatott. Azon a gondolaton tehát, hogy Magyarország passzív maradjon, míg valamely kedvező változás ebből a helyzetből ki nem szabadítja, nem volt semmi megütközni való. A nádor a kordonra vonatkozó intézkedéseit a haditanácsnak és Württembergi Ferdinándnak is írásban bejelentette,¹ s amikor a király az országgyűlés berekesztésére Pozsonyba jött, két egymásutáni napon vele is közölte, de senki akkor azon meg nem ütközött s a király ahhoz is hozzájárult, hogy a dunai kerületekben a nemesi fölkelés szervezését fölfüggeszék.²

A nádor már november 1-én kiadta tehát a kordon fölállítására a parancsot a tábornokoknak és a megyéknek is,³ s minekutána a királynak nem volt ellenvetése sem a dunai kerületek insurrectiójának felfüggesztése, sem a gróf Pálffy Lipótnak adandó utasítás ellen, hogy mi módon lépjen érintkezésbe az előnyomuló ellenséggel, tovább haladt ezen az úton. Ha azonban azt hitte, hogy e megbeszélésekkel fedezve van, végzetesen tévedett. Ferencben, mint olyan emberben, akiben hiányzott az ítélőképesség, a kétségek csak akkor támadtak föl, ha ellenvetéseket hallott. Csak ezek keltették fel szunnyadó bizalmatlanságát. Egyelőre ilyen bizalmatlanságról sem lehetett szó. A király azon a napon állította ki azt az okmányt, amellyel a nádornak Magyarországon teljhatalmat adott, amelyen ez fenti terveit előtte kifejtette. Azt még instrukcióval sem korlátozta, pedig a nádor kért ilyet.⁴

A teljhatalom arra az esetre szólt, ha a közlekedés Magyarországgal megbénul. Ez hamarosan be is következett. A franciák november 12-én megszállták Bécs⁵ s ámbár az északi megyéken át külön postajáratot állítottak föl, hogy

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 277. l. és u. ott II. 166. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 299. l.

³ *Iratok*, II. 162—166. l.

⁴ *Iratok*, II. 178. l. és 1805. napló u. ott II. 299. l.; az instrukcióra vonatkozó *Iratok*, II. 177. l.

⁵ Már 11-éről 12-ére virradó éjjel megjött a hír, hogy a franciák 11-én, legkésőbb 12-én bevonulnak a fővárosba. 1805. napló, *Iratok*, II. 304. l.

az uralkodóval az érintkezést fenn lehessen tartani,¹ ez már ekkor jórészt megbénult. A nádor tehát november 11-én este értesítette a magyar kamarát és a helytartótanácsot teljhatalmáról, amelyet másnap közzé is tettek.²

Ezzel az igazgatásban új helyzet állott be. A megszállás a bécsi központi kormányhatóságokkal megakasztotta az érintkezést. A király mellett működő magyar kormányhatóságot, a kancelláriát Ferenc még november 1-én Pestre rendelte,³ de ez itt elvesztette munkakörét, helytartótanácsi fölterjesztéseket nem referálhatott, hiszen a helytartótanácsnak a nádor volt az elnöke, akivel a kamara is közvetlenül érintkezett. A kancellária személyzete tehát jórészt elszéledt. A polgári igazgatás egészen a helytartótanácsban összpontosult és megszűnt az a sokszor kárhozottatott állapot, hogy Magyarországnak ez a tulajdonképpeni központi kormányhatósága csak egy más kormányhatóságon át, annak véleményével juttathatja fölterjesztéseit a király elé. A magyar kamara kapcsolata is a bécsi udvari kamarával, amelynek jelentéseket is tartozott beküldeni, megszakadt.

Vértesen gondolkodó emberek ebben az ország függetlenségének bizonyos érvényesülését láthatták, ámbár ez csak a viszonyok teremtetten helyzet volt, amelyből messzebbmenő következtetéseket levonni nem lehetett. A nádort cselekedeteiben nem vezette egyéb, mint hogy az országban, amelynek közjogi különállását mindig tiszteletben tartotta, a nyugalmat és rendet fenntartsa és azt az ellenséges támadásoktól megvédelmezze.

Nemzeti színezetet adott azonban kormányzásának teljhatalma idején, hogy már november 8-ikán több magyar urat hívott meg maga mellé, hogy ezek neki tanáccsal szolgáljanak.⁴ Ez az intézkedése az alkotmányos országban megnyugvást keltett, annál is inkább, mert a meghívottak a nemzeti irányzat népszerű előharcosai voltak. Csupa olyan férfiú, aki már 1790 óta küzdött az első sorban az ország önállóságáért

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 306—307. 1.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 304. 1.

³ *Iratok*, II. 178. 1.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 300. 1.

és a nemzeti érvényesülésért, köztük Balogh Péter és Vay József, az 1790-i nemzeti program megalkotói, azután a heveskedő, gyakran túlzó gróf Illésházy István, akit II. József uralkodása végén már el akart fogatni, és gróf Haller József, egyik székkestere a pesti szabadkőműves-páholynek, amelynek akkor vezetőszerpe volt a nemzeti ellenállás szervezésében, és végre a főképe az 1802-i országgyűlésen népszerűvé lett Majthényi László, Bezerédj Ignác és Péchy Imre. A legfeltűnőbb talán Vay József meghívása volt, akitől, mint helytartótanácsostól, József főherceg 1795-ben, akkor még mint helytartó, elvette a politikai ügyek referátumát, úgyhogy kénytelen volt nyugdíjazását kérni.¹

Ezek a meghívott urak ugyan nem alkottak formális tanácsot, konferenciára csak ritkán ültek össze, de az udvarban mégis «nemzeti tanács»-nak nevezték és működésüket nagyon gyanús szemmel nézték. A meghívások tulajdonképpen arra szolgáltak, hogy a nádor az ország irányadó közvéleményével érintkezésben maradjon s ennek megfelelően a meghívottak, úgy látszik, inkább egyéni véleményük nyilvánításával voltak a nádor segítségére.

Kétségtelen, hogy ez az egész berendezés és a célul kitűzött politika: a katonai és a polgári kormányzat önálló intézése, az érintkezés megszakadása az osztrák hatóságokkal, a magyar urak meghívása és Magyarország passzív politikája a franciákkal szemben nemcsak arra voltak alkalmasak, hogy Magyarországon megnyugvást, hanem hogy az udvari körökben gyanút és ellenszenvet keltsenek.

A magyar urak meghívásával egyidejűleg tizenegy, a határ közelében fekvő megye megkapta az utasítást, hogy egyelőre az insurrectiót ne állítsa ki. Ez nem azt jelentette, hogy őket kötelezettségük alól fölmentik, hanem hogy csak az előkészületeket tegyék meg, csapattesteik megalakítását azonban halasszák el.²

¹ *Iratok*, I. 71—72. l.

² Ezek: Trencsén, Bars, Nyitra, Pozsony, Győr, Veszprém, Komárom, Moson, Sopron, Zala és Somogy. Utóbb még kiment a rendelet Árva, Hont, Liptó, Nógrád, Esztergom, Turóc, Zólyom, Fejér, Baranya, Vas és Tolna megyéknek is. *Iratok*, II. 300—301. l.

Ezenkívül még egy ügyben lépett föl a nádor még teljhatalmának átvétele előtt nagyon határozottan kitűzött passzív politikája érdekében. November 5-én kapta meg a haditanács átiratát az előző napi tanácskozáson elhatározott hadműveleti tervekről. Ezek között Magyarország védelmére szolgált volna, hogy Szénássy János vezérőrnagyot két zászlóalj gyalogsággal és hat lovasszázaddal a Lajta mögé akarták állítani. Az általános hadműveletek szempontjából a nádor ennek semmi célját sem látta. A maroknyi erővel Szénássy ott semmit sem használhatott. Viszont ez az egész passzivitási politikát alapjában rombadöntötte volna, mert ez a különítmény csak kihívta volna az ellenség fellépését Magyarország ellen. A nádor tehát még aznap felírt Latourhoz és tiltakozott ez ellen a rendelkezés ellen.¹ Alig egy héttel utóbb Merveldt tábornok kapta azt a parancsot, hogy Magyarországon át vonuljon a Morvához. Ez ellen a nádor hasonlóképp felemlte tiltakozó szavát, az ügyről rendes időszaki jelentésében Ferenc császárnak is beszámolva.²

Közben a passzivitásnak mindenféle nehézségei teljes komolyságukban bontakoztak ki. A franciák még Bécs megszállása előtt, november 11-én Bécestől délre, ahol a Duna-csatorna a Dunába ömlik, Albernnél elfogták azt a három hajót, amelyen a nemesi fölkelésnek szánt folszerelési tárgyak voltak,³ a bécsi Tabor-brücke elfoglalásakor pedig a Magyarországra szánt 300 ágyút. A passzivitást ez csak még inkább indokoltá tette.

A franciák magyar területen először Pozsonnyal szemben jelentek meg. Kiszámú őrző volt csak, amely csellel hatalmába kerítette a pozsonyi repülő-hidat, azt kikapcsolta és elvitte. Pálffy Lipót vezérőrnagy ezzel elérkezettnek vélte az időpontot, hogy a kapott utasítás értelmében érintkezésbe lépjen a francia elővéd parancsnokával. Pálffy nem tudta, hogy milyen erővel áll szemben, neki magának csak 40 embere volt Pozsonyban, a franciák megjelenése meglepte, attól tartott, hogy az ott felhalmozott anyag és kincstári érték

¹ *Iratok*, II. 169—171. l. és 1805. napló, u. ott II. 297. l.

² *Iratok*, II. 180—181. l. és 1805. napló, u. ott II. 303. l.

³ *Iratok*, II. 189—190., 205. és 313. l.

nem lesz megmenthető, és elküldte követét a vele szembenálló Vialarnes tábornokhoz, aki Davoust marsallhoz továbbította. A levél azonban, amelyet Pálffy a tábornoknak írt, némileg eltért az utasítástól. Nem azon volt a hangsúly, hogy ha az ellenség nem lép magyar területre, magyar részről sem fogják nyugtalanítani, de a támadásnak az ország ellentáll, hanem a kordon céljának megmagyarázásánál Pálffy arra a kifejezésre ragadtatta magát, hogy szó sincs ellenségeskedésről (il n'est nullement question d'aucun sort d'hostilité), sőt személyes találkozást kért, amelyen több nagyon fontos dologról kívánna vele tárgyalni (le soussigné auroit plusieurs objets très intéressants à traiter avec le général.)¹

Érthető, hogy ebből a levélből még többet magyaráztak ki a franciák, mint ami benne volt. Davoust válaszában megírta, hogy Pálffy levelét Napoleonnal is közölte, aki hajlandó a magyar nemzetet semlegesnek tekinteni és az ország határait tiszteletben tartani, ha a nádor és a nemzet seregeit visszavonja, az insurrectiót nem állítja föl, Bécset tovább is éljelmezi és az egyetértés fönntartására egyezséget köt. E célra várja a nádor küldöttét.²

A nádor már 15-én értesült a hídnál történekről, 17-ikén reggel megkapta Pálffy előzetes jelentését a levél elküldéséről és még aznap megérkezett Bittner József őrnagy, aki már a beszámolót hozta a levélváltásról.³ Ennek tartalma a nádort nagyon kellemetlenül érintette. Pálffyt azonnal megfosztotta parancsnokságától és Nyitrára rendelte. Szemére vetette, hogy tárgyalást ajánlva, amire nem volt fölhatalmazva, őt kompromittálta. Utasította tehát, közölje Davoust-val, hogy nem volt meghatalmazva tárgyalást javasolni, hogy a Davoust levelében foglaltakra csak a király adhat választ, akivel is a nádor az ügyet mindjárt közli, és hogy helyét átadja Bittner őrnagynak.⁴

¹ *Iratok*, II. 192—193. l. és Pálffy igazolási irata, u. ott II. 196—199. l.

² *Iratok*, II. 193. l. *Campagne de la Grande-Armée et de l'armée d'Italie en l'an XIV (1805)*. Paris, 1806., 262—267. l.

³ *Iratok*, II. 192. l. és 1805. napló, u. ott II. 314—316. l.

⁴ *Iratok*, II. 194—295. l.

József nádor azonnal jelentést tett az ügyről a császárnak is.¹ De a nádorra ez az eset annál kellemetlenebb volt, mert ugyanakkor kapta meg Ferencnek egy november 15-én kelt levelét, amelyben ez felhívta figyelmét, hogy Napoleon Magyarország leszerelésére törekszik. Akkor is, amikor gróf Gyulai Ignác altábornagy a béketárgyalások érdekében nála járt, kijelentette, hogy a magyar nemzet iránti tiszteletből nem akar magyar területre bevonulni, de ennek feltételül azt köti ki, hogy az insurrectiót fújják le. A király tehát felhívta a nádort, legyen résen és vigyázzon, hogy Napoleon ne terjesszen esetleg proklamációkat az országban.² Már pedig a nádor előre látta, hogy ha a franciák megkapják Pálffy új levelét, Davoust marsall már bosszúból is közre fogja adni a levélváltást, amiben nem is csalódott.³

A nádort a Pálffy-esetben az bántotta, hogy a vezérőrnagy ügyetlensége felborulással fenyegette a passzivitást. Károly főhercegnek írt levelében panaszkodott, hogy eddig legalább sikerült neki, ámbár a felszerelés teljes hiánya miatt a fölkelés fölállítása nagy akadályokba ütközik, az országot ellenséges betörésektől megkímélni, a nélkül, hogy engedni vagy valami olyast kellett volna cselekednie, ami meggyőződése ellen volna, Pálffy levelezése azonban előbb-utóbb kényszeríteni fogja, hogy a franciákkal szemben szint valljon és megmondja, hogy a nemzet ügyét nem választja el a királyétól, amely esetben a Dunántúl úgyszólván menthetetlenül ki volna szolgáltatva az ellenségnek.⁴

Ez az elháríthatatlan veszedelem élénken foglalkoztatta a nádort. Szerette volna, ha a király hozzájárulna, hogy fegyverszünetre léphessen, amit azonban csak azzal a feltétellel tartott lehetségesnek, ha Károly főherceg itáliai seregét is belefoglalják a megegyezésbe. Ezen az alapon az insurrectio felállítását is, tekintettel a felszerelés nehézségeire, elejthetőnek tartotta. Az illetén megoldás azonban inkább csak *pium desiderium* volt.⁵ Némi reményt rá csak Poroszország

¹ *Iratok*, II. 199—200. l.

⁴ *Iratok*, II. 204. és 206. l.

² *Iratok*, II. 200. l.

⁵ *Iratok*, II. 204. és 317. l.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 317. l.

megegyezése a koalíció hatalmaival adhatott. III. Frigyes Vilmost felbőszítette, hogy Napoleon seregei felvonulásuk alkalmával megsértették Poroszország semlegességét, amikor Ansbachnál porosz területen haladtak át. Ennek volt köszönhető, hogy már november 3-án egyezsége lépett a szövetségesekkel, hogy megkísérli a közvetítést a felek közt, és ha Napoleon feltételeit visszautasítaná, 180,000 emberrel a koalíció segítségére siet.¹ Csakhogy a nádor nem nagyon bízott a porosz szövetségben.² Félt attól is, hogy a császártól nem fog választ kapni s ez egészen ferde helyzetbe fogja hozni.

E mellett volt ennek az ügynek egy kényes mellékajátása is. Napoleon azt kívánta, hogy Bécs város élelmezése elé Magyarország ne gördítsen akadályokat. Ezt az ügyet a nádor nem tartotta veszedelmesnek. A császár mindig lelkére kötötte, hogy székvárosáról gondoskodjék.³ Pálffy már november 16-án jelentette, hogy két bécsi városi tanácsos a császárvárosnak szánt gabonaszállítmánnyal érkezett Pozsonyhoz és utasítást kért, tovább engedheti-e őket. A nádor már akkor úgy határozott, hogy a Bécsnek szánt gabona- és vágómarha-szállítványokat akadálytalanul átengedi s erről nemcsak Pálffyt, hanem a határszéli megyék alispánjait is értesítette.⁴ Ebben a kérdésben a nádor nem is csatlakozott, a császár ezt az intézkedést helyeselte; igaz, hogy az erre vonatkozó rezolúció csak december 14-én érkezett le.⁵

A Davoust-nak adandó válaszra vonatkozólag a döntés késétt. A király ismételten sürgette az insurrectio felállítást, futárai ugyan elég gyéren, de mégis csak érkeztek, erről a pontról azonban egyik írásban sem esett szó. A szerencsétlen austerlitzi csatáig tehát, amely a helyzetet gyökeresen megváltoztatta, mindinkább fokozódó feszültséggel ez a kérdés állott homloktérben. A külpolitikai vonatkozásokon kívül

¹ Wertheimer id. mű, I. 339. l. A megegyezésről a nádor az értesítést november 17-én kapta, tehát még mielőtt a Pálffy-esetről értesült. 1805. napló, *Iratok*, II. 312. l.

² *Iratok*, II. 190—191. l.

³ *Iratok*, II. 160—161. l.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 311. l.

⁵ *Iratok*, II. 212. l.

a nádort ez a helyzet személyileg is bántotta, mert már különböző hírek kerültek forgalomba s ő szükségesnek tartotta volna, hogy az ügy iratait nyilvánosságra hozza, amit azonban a császár döntése előtt semmikép sem tartott megengedhetőnek.¹

November 21-én a *Wiener Zeitung* egy 18-i különkiadása érkezett, amely különböző lesújtó harctéri hírek mellett arról szólt, hogy Murat és Kutuszov közt fegyverszünet jött létre; ennek értelmében Kutuszov visszatérne Oroszországba, Murat pedig kötelezte volna magát, hogy nem nyomul tovább előre Morvaország felé.² Ez Budán képzelhető izgalmat okozott, hiszen a francia sereg tehermentesítését jelentette volna arról az oldalról, amerről eddig le volt kötve. Rákövetkező éjjel Károly főhercegtől is jött részletes levél a caldierói ütközetéről, amely után, ámbár győzött, mégis visszavonulásra határozta el magát. A nádor tehát 21-ikén, 23-án, majd 25-én újabb levéllel fordult a királyhoz.³ Hogy pedig a franciákat, akik a Pálffy-féle levélváltás után visszaadták a pozsonyi repülő-hidat,⁴ ne ingerelje, elrendelte annak a három franciának a kiadatását, akiket Pozsony közelében foglyul ejtettek.⁵

De a helyzet napról-napra jobban bonyolult. Merveldt altábornagy hadtestét a franciák visszavonulás közben elvágták a főszeregtől; roncsait az altábornagy Grazon át vezette Magyarországra és az Nyitra megyén át Teschen felé tartott, hogy a főszereghez csatlakozzék. A nádornak sikerült ezt az átvonulást egyideig úgy irányítani, hogy az a franciák figyelmét nem vonta magára. Amint azonban a morva határ felé közeledett, tudomást szereztek róla. Ez Magyarországra vetett reményeik összeomlását jelentette és megváltoztatta tartózkodó maguktartását. Nyitrából jelentették, hogy Soult marsall november 26-án Holicnál átlépte a határt, 27-én

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 324. l. és 231. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 322—323. l.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 325., 329. l. és *Iratok*, II. 208—9. és 211. l.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 318. l.

⁵ 1805. napló, *Iratok*, II. 329. l.

pedig Vialannes Moson megyében indította meg a támadást és Pozsonyt dél felől fenyegette.¹

Azokban a leiratokban pedig, amelyek a királytól érkeztek, mindig csak az insurrectio ügye szerepelt, amelyet Ferenc állandóan sürgetett. Ebben a pontban bizonyos bizalmatlanság volt észrevehető. A császár már november 18-án úgy írt, mintha Magyarországon az egész fölkelést be akarnák szüntetni, és utalt arra, hogy ennek az országnak felfegyverzése nagy gondot okoz az ellenségnek, hogy a morvaországi sereg előnyomulása miatt a franciák mélyebben Magyarországra nem hatolhatnak be, és hogy a fölkelés gyors föllállítása a béketárgyalásoknál imponálóan esnék a latba.² Ámbár a nádor utolsó beszélgetése alkalmával a császárral erre vonatkozó terveit világosan kifejtette és tíz nappal később, november 17-én fölterjesztésében is indokolta, hogy a dunai kerületek fölkelési munkálatait miért függesztette föl, a november 25-én hozzáérkezett leiratra szükségesnek tartotta, hogy bizalmas levélben a kérdés egész fejlődését és a pillanatnyi helyzetet is ismét összefoglaló kifejtésben tárja az uralkodó elé.³

«A Felséged elé — írta — Pozsonyból történt elutazása

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 344—345. l.

² November 18.: «... kann Ich die Einstellung der Insurrection, welches Mir unerwartet war, nicht unbedingt billigen.» «Da Ich nun weiss, welche Besorgnisse dem Feinde die Bewaffnung Hungarns, wohin er sich bei der bevorstehenden Vorrückung der Armee aus Mähren, und jener der Preussen nicht tief hinab wagen kann, so lag Mir alles daran, dass die Insurrection wenigstens in den unteren Comitaten betrieben werde. Wie unlieb Mir daher gerade jetzt die gänzliche Einstellung der Insurrection sein müsse, wo selbe durch die Besorgnisse, die dem Feinde gemacht werden, imponiren und hierdurch zu Beförderung des Friedens so sehr beitragen sollte, kann Ich Euer Liebden nicht beschreiben, und nach dieser obigen, vertraulichen, für Euer Liebden alleiniger Kenntniss dienender Eröffnungen werden Sie fühlen, dass die schleunigste Zusammenbringung der Insurrection wenigstens in den rückwärtigen Comitaten wichtig sei.» *Iratok*, II. 201—202. l. Ez a legfelsőbb kézirat nov. 25-én érkezett a nádorhoz. A benne foglaltak nem vonatkozhatnak a Pálffy-eset után írt fölterjesztésre, mert ez ugyanazon a napon kelt, mint ez a legfelsőbb kézirat.

³ *Iratok*, II. 219—222. l.

óta időről-időre előterjesztett jelentéseim eléggé meggyőzhették Felségedet, hogy míg egyrészt semmi mulasztás nem történt abban, hogy az insurrectio az ellenséges támadásnak kevésbé kitett vidékeken fölállíttassék, másrészt minden gondosan elkerültetett, ami az ellenségnek indokolt alkalmat szolgáltatathatott volna fegyveres föllépésre. Ennek a Felséged által szóbelileg jóváhagyott eljárásnak, amelyhez tartottam magamat, megvolt a szerencsés eredménye, hogy Magyarországot megkímélte egyes portyázó osztagok betöréseitől, amelyek föltartóztatására nem voltak csapataink, hogy időt nyertünk a német hadsereg szétszórt legénységét, a podgyászt stb. összegyűjteni és biztos helyre szállítani, hogy a Dunán levő kincstári javakat szerencsésen a várakba szállítottuk és hogy fenntartottuk a közlekedést a német és az itáliai sereg közt, valamint hogy ezek Magyarországból élelemmel támogattattak.» Kitérve Merveldt átvonulására és Soult betörésére, így folytatja: «Ezért tartok tőle, hogy az ellenség, ha, mint Felséged gondolja, nem is nyomulna mélyebben az országba, mégis megszállja a jablonkai szorost és elvágja az összeköttetést Morvaországgal, úgyhogy jelentéseimet csak nagy kerülővel, Krakón át küldhetném. Hogy ez úgylát aggasztó helyzetemet még mennyire megnehezítené, azt Felséged maga is belátja, minthogy megbízható hírek hiányában nem vagyok képes megítélni, mire határozom el magamat.» «Amint eddig a körülmények, a hiány mindennemű felszerelésben a felkelés részére, főképen azonban az idő rövideje miatt lehetetlen volt főképen az elülső megyékben az insurrectio felállítására gondolni, — amire vonatkozólag eljárásomat a háború befejeztével (Isten adná: mentől előbb) Felséged előtt mindenben igazolni fogom, itt tehát mentségemül csak annyit említek — úgy azt látom, hogy most nemcsak a lehetősége, de a szüksége is be fog következni, hogy a fölkelés kivonuljon. Amíg ugyanis nem volt az országban császári sereg, addig az ellenség nem nagyon közeledett feléje és nem tudom, mért, elmulasztotta az alkalmat, amelyben hirtelen betöréssel az egész országot elpusztíthatta volna. Most azonban az itáliai seregtől érkező hírek szerint ez utóbbi a hó végével Magyarországra érkezik.

azt követi az ellenség, most kell és lehet tehát az országnak több sikerrel insurgálnia. A buzgalom nagy, inkább vissza kell tartani, semmint szítani, egyes megyék lakossága már most panaszkodik, amiért tétlen és nem szabad fölkelnie. De mi lesz ennek a következménye; a császári seregnek, amelynek ellátásáról, amint azt három hó előtt Felségednek megmondtam, csak in spatiis imaginariis és csak papíron gondoskodtak, már most is alig van miből élnie, minden raktár üres és még rendkívüli összegekkel sem lehet a szükséges mennyiséget oly rövid idő alatt előteremteni; rekvirálni fog tehát és a kevés készletet el fogja fogyasztani, az ellenség követni fogja és egészen el fogja pusztítani az országot. Az insurrectio, amelyet szintén élelmezni kell, a zavart csak növelni fogja. A paraszt állatát, amely takarmány hiányában amúgy is elgyengült, egészen tönkre fogják tenni a rendkívüli fuvarok és szállítmányok, a szegény embert mindenétől meg fogják fosztani. Ez a helyzetkép — amelyet nem festettem rikító színekkel, amelyet nem is sugallt, mint Felséged kegyesen kifejezi, túlságos rémlátás — azzal aggaszt, hogy erre az országra, amelyet tíz év óta kormányzok s amelynek javáért szívesen áldoznám életemet, a legszomorúbb jövő, éhínség, talán még pestis is vár. Nincs hatalmamban, hogy segítsék rajta, de reményem van rá, hogy egy olyan kegyes fejedelem, mint Felséged, megtalálja az orvoslást. Kegyeskedjék Felséged ezt megszívlelni és idejében úgy intézkedni, hogy a békekötés legszerencsésebb esetében is fenyegető éhínség elháríttassék.» «Bárha Felséged ne csalódnék megint a helyzet megítélésében, de november 20-i legfelsőbb kéziratának tartalmából következtetve, félek, hogy jobbnak tartja azt, mint amilyen.» Ismertetve Vialannes előnyomulását, sorait így végzi: «Ha ez a hadtest Buda felé közelednék, el vagyok határozva, amennyiben az nem kap erősítéseket, hogy az ittlévő tartalékszázalókkal megkísérlem a védelmet, aminek eredményét azonban előre nem láthatom, mert ehhez a csapathoz és különösen tisztikarának összetételéhez semmi bizalmam, és mégis meg kell kísérelnem itt ellenállni, hogy az ittlévő jelentékeny termény-, felszerelési- és tűzerési készleteket lehetőleg megmentsem.»

Még aznap a nádor konferenciát tartott a magyar urakkal, eléjük terjesztette a Pálffy-Davoust-féle levelezést és ismertette a helyzetet. Ez a konferencia azt határozta, ha a királytól ebben az ügyben a békére nem kedvező válasz érkeznék, küldöttséget fognak hozzá küldeni, hogy ezelőtte az ország szomorú állapotát kifejtse és őt idehívja.¹

Másnap, november 30-án megérkezett Pozsonyból gróf Batthyány Antal a pozsonyi permanens deputáció üzenetével. Ő hozta meg a hírt, hogy Davoust marsall megszállta Pozsonyt. A marsall proklamációval fordult a lakossághoz, ismertette Pálffy levelét és a reá adott választ. Kijelentette, hogy Napoleon mégis kényszerülve van benyomulni az országba, de csapatai a legszigorúbb fegyelmet fogják fenntartani, a nemzet szabadságai és alkotmánya is sértetlenek maradnak, csak tartózkodjék a lakosság minden katonai állítástól, insurrectiótól és ellenségeskedéstől.² Ebből világos volt az összefüggés a Pálffy által megindított tárgyalás félbeszakadása és az előnyomulás közt. A körülményekből azt is következtetni lehetett, hogy a franciák nem fognak Pozsonynál megállani, a Duna balpartján előrseik már Sopornyáig, a jobbon Öttevényig jutottak. Míg az előző nap, amikor a nádor a királynak írt, az előnyomuló csapattestről azt tudták, hogy az 4000 főnyi, most Batthyánytól arról értesültek, hogy Davoust 9000 emberrel vonult be.³ Ekkora erővel szembeszállni lehetetlenség volt.⁴

A nádor tehát ismét összehívta a konferenciát. A nézetek most már nagyon eltérők voltak. A harciasak az insurrectiót kívánták és kijelentették, hogy az ellenség ígéreteivel

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 348. l.

² *Iratok*, II. 224—225. l.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 348—349. l. Davoust különben november 27-én így írt a hadügyminiszternek: «D'après les renseignements qui me sont parvenus, le gouverneur autrichien de Presbourg s'occupe de former des magasins de subsistances et l'archiduc palatin employait tous ses moyens pour faire lever le peuple hongrois. «Ch. de Mazade: *Correspondance du Marschal Davout*. 1801—1815. Paris, 1885, I. 189. l.

⁴ A Buda körül lévő zászlóaljok gyakorlatlan újoncokból álltak, a lovasság mindössze 150 főnyi volt. *Iratok*, II. 227—228. l.

és proklamációival nem kell törődni. Az ellentétes álláspont határozatot kívánt a királytól a semlegesség kérdésében. Az óvatosak pedig egyszerűen csak ismertetni akarták a helyzetet az uralkodóval, minden óhajítás nyilvánítása nélkül. Végre abban egyeztek meg, hogy az országot már a német tartományok érdekében élelmezési szempontokból is kímélni kell. Parlamentairet akartak tehát küldeni Davousthoz, hogy felszólítsák a magyar terület kiürítésére, vagy hogy legalább fegyverszünetről tárgyaljanak vele, ami időt adna a készletek elszállítására.

A nádor e feladat megoldását hű emberére, gróf Beckers József szárnysegédre bízta. A grófnak utasítása szerint először is közölnie kellett a marsallal a nádor megütközését azon, hogy ámbár megígérte neki, «hogy a király válaszárol a semlegesség kérdésében őt mindjárt értesíteni fogja, Davoust ezt be nem várva, előzetes bejelentés nélkül mégis bevonult». Hogy Ferenc király válaszát a nádor hamarább megszerezhesse, Beckers részére passzust kért, hogy a francia vonalakon át mehessen Olmützbe. Arra az időre pedig, amíg Beckers ebben a megbízatásában eljár, a nádor Davousttól azt kívánta, hogy vonja ki csapatait Magyarországból, vagy legalább kössön fegyverszünetet a fennálló állapot alapján. Ennek a rövid fegyverszünetnek a megkötésére is Beckers kapott fölhatalmazást.¹

Mindezt a nádor levélben, futárral jelentette a királynak is; kiemelve, hogy már a készletek megmentése érdekében kénytelen volt ehhez az eszközhöz folyamodni. «A Magyarország részére kötendő gyakrabban említett semlegességi vagy inkább fegyverszüneti szerződés tárgyában — így fejezte be levelét — kérek végre határozott döntést saját igazolásomra, mert, különösen abban az esetben, ha Felséged ilyen tárgyalásról hallani nem akarna, az ország szememre vethetné, hogy Felségednél nem szorgalmaztam az ügyet kellőképpen, vagy hogy elhanyagoltam javukról gondoskodni.»²

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 352—353. l.

² *Iratok*, II. 222—224. l.

December elsején már a bankóprés, a korona és a regnikoláris levéltár elszállításáról is gondoskodtak, amikor megérkezett gróf Zichy Ferenc főpohárnok fia Magyaróvárról azzal a hírrel, hogy a franciák Pozsonyt kiürítették és az ország területéről kivonultak. Később visszatért Beckers is, aki értesülve a franciák kivonulásáról, e fordulattal megbízatását befejezettnek tekintette.

Magából Pozsonyból is jött hírvivő, gróf Amadé Ferenc, aki érdekes dolgokat beszélt a megszállásról és a franciákról. Ezek Pozsonyban és környékén Merveldtet hajszolták, hiába. Davoust különösen az insurrectio iránt érdeklődött, számáról, szervezetéről szeretett volna adatokat hallani, de azután kicsinylőleg kijelentette, hogy az csak tömeg, amelyet könnyen szétszórtnak. A magyar nemzetet és sajátságait azonban hízelgően dicsérte. Azt mondta, hogy nagy szerepet játszhatna Európában, de változtatni kellene az állapotokon. A szavak, amelyeket ehhez a kijelentéshez fűzött, nagyon közletről érdekelhették a nádort; azt mondta, hogy ők tudnának egy férfit, aki ezt véghezvihetné, akit ők nagyrabecsülnek, aki sokat tehetne, és ez a nádor.¹

A lelkek a jó hírek hatása alatt valósággal fölszabadultak, de elbizakodás nem volt tapasztalható. Tovább tárgyaltak Buda védelméről, ha a franciák mégis bejönnének.² A nádor 3-án, amikor megírta Ferencnek, hogy Beckers küldetése tárgyalanná vált, arról is értesítette, hogy 14 nap múlva a nemesi fölkelést már szembe lehetne állítani az ellenséggel.³ Az ország különböző részeiből érkezett jelentésekből ítélve, jó szellem uralkodott.

Még egy hét sem zajlott le, amikor december 6-án futár érkezett herceg Esterházytól egy bécsi rendkívüli lappal, amely beszámolt Napoleon december 2-i austerlitz diadaláról.⁴ A szövetségesek itt, amikor támadásra határozták el magukat, elég kedvező helyzetben, számbelileg is túl-

¹ *Iratok*, II. 356. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 356—357. l.

³ *Iratok*, II. 234. l.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 368. l.

súlyban voltak.¹ A fővezérlet Kutuszov kezében volt, de mellette osztrák vezérkari főnök állott Weyrother személyében. A választás az oroszok kedvéért esett őreá, akit még Szuvarov hadjáratából ismertek, jó véleménnyel voltak róla és szerették, mint oroszpartit.² Károly főherceg azonban úgy ítélte róla, hogy szereti a bonyolult hadműveleteket, a helyett hogy egyszerű taktikával döntésre törekednék.³ A szövetségeseknek már a híreik is rosszak voltak a franciák állásairól, de nagyobb hibát követtek el azzal, hogy oszlopait egymástól nagy távolságra vonultatták föl, amit Napoleon mindjárt észrevett és kihasznált. Így a rosszul felszerelt és élelmezett sereg hősies küzdelem után összezavarodott. Rettenetes fejetlenségben menekült mindenki a magyar hátár felé.⁴

Az orosz seregek annyira fölbomlottak, hogy császári csapatokkal kellett futásukat fedezni. Sándor cár is attól félt, hogy elfogják seregeit és erőszakolta, hogy Ferenc, akivel Napoleon Austerlitz előtt kereste a találkozást, most szánja el magát erre a lépésre és kérjen fegyverszünetet. Ez a találkozás december 4-én meg is történt igen barátságos formák közt. Napoleon békét ajánlott, amelybe a cárt is bele akarta foglalni. Erre az esetre Ferencnek is kedvező feltételeket ígért, csak Bajorország, Baden és Württemberg kárpótlásáról kellett volna gondoskodnia. Amikor azonban Sándor cár, aki Ferenc visszaérkezését nagy türelmetlenség-

¹ (Stutterheim): *Die Schlacht bei Austerlitz* am 2. December 1805. Hamburg 1806, 16. l.

² A. Kirchhammer: *Nachträge zum hundertsten Gedenktage der Schlacht von Austerlitz*. Danzers Armeezeitung, 1906, 5—6. l.

³ Vermutlich ware dieses wieder ein Produkt der erhitzten Einbildungskraft von Weyrother, ein Gegenstück zu Rivoli und Hohenlinden. Vor meiner Abreise von Wienn predigte ich dem Kaiser so sehr gegen alle complicirte Manoeuvres. Er versprach mir keine zugeben zu wollen, aber das Versprechen hatte das nehmliche Schicksal, als das, was Er mir machte, dass unsere Armee vor Ankunft der Russen nicht weit in Deutschland vorrücken und jedem Gefecht ausweichen würde. *Iratok*, II. 238. l.

⁴ V. ö. Stutterheim id. művét, különösen 18—19., 55., 59. és 80—81. l.

gel várta, a kedvező eredményt megtudta, hallani sem akart a kibékülésről, hanem kijelentette, hogy seregeivel hazatér. A monarchia és Ferenc sorsa már nem érdekelte. Az oroszok, akik a csata előtt telt szájjal követelték a megütközést és az akkor lázasan fekvő Ferenc előtt eltitkolták, hogy másnap támadni fognak, most mindenért az osztrák tábornokokat okolták. A cár már nem is étkezett együtt a császárral és a tábornokok közt mind feszültebb lett a viszony. 6-án azután herceg Liechtenstein János aláírta a fegyverszüneti szerződést, amelynek értelmében az oroszoknak haza kellett vonulniuk, a király lemondott a magyar nemesi fölkelés fölállításáról s a felek közt megvonták a demarkációs vonalat olyképpen, hogy Magyarország területéből Pozsony a franciáknak jutott.¹

Ezzel gyökeresen megváltozott a helyzet. Károly főherceg serege ugyan még a fegyverszünet megkötése előtt, december 6-ától 8-áig bevonult Körmendre², de a háború folytatásáról már szó sem lehetett. Csak Cobenzl és Collenbach pengettek még háborús hírokat. Néha úgy is látszott, mintha befolyásukat a császárra is érvényesíteni tudnák³, ami Napoleon igen kemény feltételei miatt, aki nagy területek átengedését és súlyos hadisarcot követelt, bizonyos fokig érthető is volt. A nádor és Károly főherceg azonban sürgették a császárt, hogy mielőbb kössön békét, hogy ne súlyosbítsa a helyzetet a francia megszállás elhúzásával, hanem legalább ettől a csapástól szabadítsa meg népeit. Nem ok nélkül féltek tőle, hogy az elcsigázott lakosság sorai-ban az inség még a békekötés után is a monarchiára veszedelmes jelenségekkel járhatna. A nádor már december 12-én

¹ A nádor 1805. naplójában a hírnökök és a résztvevők elbeszélései alapján ismételtén visszatér az austerlitzi csatára s az azt követő eseményekre. Legfontosabbak Ferenc császár elbeszélései *Iratok*, II. 379—387. l. és Kutuszov megjegyzései u. ott II. 389—390. l. V. ö. még a nádor értesítését Károly főhercegnek u. ott II. 249—254. l. és Károly főherceg véleményét u. ott II. 237—239. l. A fegyverszüneti feltételek u. ott II. 376. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 373. l., továbbá *Iratok*, II. 232. és 235. l.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 379. és 387. l.

járt Ferencnél Holicsban, írásaiban is mindig a gyors meg-
egyeződést kérte, s utóbb Károly főherceg is fölkereste a csá-
szárt.¹

A nádort és Károly főherceget ebben a munkában igen
benső szálak fűzték egymáshoz. Ezt nem zavarta meg az a
kis incidens sem, amely köztük december közepén felmerült.
Károly főherceg ugyanis megütközéssel vette tudomásul,
hogy a nyugati megyékből élelmiszereket visznek Bécsbe
és parancsot adott katonáinak, hogy az élelmiszerszállítókat
statáriális úton végezzék ki, azokat a hivatalnokokat és bir-
tokosokat, akik kiviteli engedélyeket állítanak ki, állítsák
haditörvényszék elé, amiről a megyéket is értesítette.² A ná-
dor, amikor erről a hatáskörébe történt beavatkozásról érte-
sült, azonnal közölte vele a császárnak e kérdésben kiadott
rezolúcióját, szemére vetve, hogy úgy tesz, mintha ellenséges
országban állana, ami bizonyára nem is volt szándékában,
és egyben felszólította, hogyha valamelyik magyar valamit
elkövetne, mint a törvények őre, állítsa őt illetékes bírósága
elő.³ Az alkotmányos jogok védelmében a testvéri jó viszony
sem akadályozta meg. Moson megyének, amelynek minden-
ható földesura Károly főherceg nevelőapja, Albert szász-
tescheni herceg volt s amely a főherceg parancsát közhírré
tétette, ki kellett magát mentenie elhamarkodott cseleke-
detéért.⁴

A béketárgyalások megindulásával a nádor munkaköre
megváltozott. December 7-én, a vereség hírének hatása alatt
még a katonai intézkedések egész sorát adta ki, a megyék-
nek is elrendelte, hogy insurrectiójuk vonuljon ki.⁵ Ez
akkor az előző napon megkötött fegyverszünet feltételei kö-
vetkeztében már tárgytalan volt; visszatérve Holicsból,
december 15-én be is szüntetett minden további előkészü-
letet.⁶ Idejét és erejét két más tárgy kötötte le: a hadsereg

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 387. l. és *Iratok*, 242—243. és 253.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 396. l. és u. ott II. 256. l.

³ *Iratok*, II. 256—257. l.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 411. l.

⁵ 1805. napló, *Iratok*, II. 371. l.

⁶ 1805. napló, *Iratok*, II. 392. l.

élelmezése és az oroszok visszavonulása. Minthogy ezek felvonulásuk közben Galíciát egészen felélték, visszavonulásukat Felsőmagyarországon át kellett irányítani.¹

Ugyanakkor felszabadult az udvarban is mindaz az erő, amit eddig a hadviselés és a külpolitika tartott lekötve. Ha eddig Magyarországgal nem sokat törődtek, ezután annál nagyobb figyelemmel fordultak feléje. A kritikának tág tere nyílt, de azok, akik ezzel a kritikával éltek, már nem a régi emberek voltak. Ferenc már Ulm után panaszkodott a nádornak, hogy körülötte mindenki elvesztette a fejét. A baj okát hajlandó volt az intézményekben keresni és azt tervezte, hogy a kormányzat szerveit átalakítja, az államtanácsot például teljesen felosztatja. Ez persze nem történt meg, sőt személyi változásra is csak közvetlenül az austerlitz-i csata előtt került a sor.² Ulm óta nagyon megnyerte a császár bizalmát Baldacci Antal államtanácsos, az egyetlen, aki a nagy katasztrófa után erélyt árult el és nem engedte át magát a kétségbeesésnek. Ellenben régi kedves nevelője, kabinet-minisztere, Colloredo, teljesen használhatatlan volt. Austerlitz előtt tehát Ferenc elbocsátotta Colloredót és a kabineti ügyek referátumát Baldaccira bízta.³ A háborús párt többi vezetőembere megmaradt állásában és csak a pozsonyi béketárgyalások idején bukott meg. Akkor távozott Cobenzl, Stahl és Lamberti.⁴ A nádor nem bízott benne, hogy a távozók helyébe jobbak jöjjenek: «Dii dent meliora, — írta Károly főhercegnek — de én nem hiszek ebben».⁵ Még pesszimiztikusabban nyilatkozott Károly főherceg: «Sajnos, én attól félek, — írta a nádornak — hogyha el is távolítják az embereket, akik a császárt körülveszik, hogy ő akkor is hamarosan ugyanolyan emberek kezébe kerül, mert csak oktondiak és huncvutok tudják kielégíteni kicsinyes hajlamait és azt a vágyát,

¹ Ezek a kérdések december 10-étől kezdve úgyszólván naponként foglalkoztatják a nádort, v. ö. 1805. napló. V. ö. azonkívül II. 242—243., 246—247., 261—262. l.

² *Iratok*, II. 213—214., 229. és 253. l.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 300. l. és *Iratok*, II. 253. l.

⁴ 1805. dec. 24. Wertheimer id. mű I. 438. l.

⁵ *Iratok*, II. 213. l.

hogy mindent jónak és könnyűnek és könnyen megoldhatónak tüntessenek fel előtte. Ezért fogadnak barátságtalanul és távolítanak el mindenkit, aki az igazságot mondja.»¹

November vége óta tényleg Baldacci volt a császár mindenható tanácsosa. Ügyes, képzett, nagyerejű férfiú, kitűnő előadóképességgel, aki az előterjesztendő ügyekben érveit világos elrendezésben, szónoki hévvel és különösen lendületes befejezéssel olyan módon tudta előadni, amelynek nagy hatással kellett lennie a határozatlan Ferencre. Ezt a viszonyt Napoleon később úgy jellemezte: «A császárnak egyáltalán nincs akarata, mindig annak a nézetén van, aki utoljára beszélt vele és ezért azok, akik hatásukat rá mindig érvényesíteni fogják: Baldacci és Stadion.»² Károly főherceg már 1806 elején írta a nádornak: «Mindent, kivétel nélkül, Baldacci csinál. Hogy ez a kizárólagos befolyás üdvös lehet-e, azt Te, aki az ügyek intézéséből ismerheted őt, bizonyára jobban ítélnéd meg, mint én».³ Amikor a nádor ezt a levelet megkapta, már keserű tapasztalatokat szerzett a megváltozott rendről.

A nádor eddig is sokszor tapasztalhatta, hogy a személyes érintkezésben Ferenc császár mindig bizalommal volt iránta, de ha eltávozott, megállapodásaikon többször változtattak olyan módon, amely bizalmatlanságra vallott. Ez azonban eddig csak szórványos jelenség volt. Amikor december 12-én a nádor Holicsban bátyját felkereste, ez őt szeretettel fogadta. Szóba kerültek akkor a nádor működésének kényes pontjai is: az insurrectio, de főleg a Pálffy-ügy. A császár a nádor előterjesztéseit kegyesen fogadta.⁴ Amikor a nádor visszatért Budára, kézhez kapta a Pálffy-ügyben és Bécs élelmezése kérdésében az írásbeli rezolúciókat is. Ezek is jóváhagyóan vették tudomásul a történeteket.⁵

Már a következő napon azonban megdöbbentő tartalmú

¹ *Iratok*, II. 238. l.

² 1809. szeptember 21. *Correspondance de Napoleon*, I. XIX. 569. l.

³ *Iratok*, II. 434. l.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 387. l.

⁵ 1805. napló, *Iratok*, II. 390—391. l. és *Iratok*, II. 212. l.

legfelsőbb kézirat érkezett. Ebben a császár tulajdonképpen a nádor november 29. és 30-i és december 6. és 7-i leveleire válaszolt. Mindenekelőtt Merveldt átvonulásával foglalkozott: «Merveldt altábornagynak — írta — Magyarországon kellett átvonulnia kis csapatával, mert parancsa volt, hogy az egyesült sereg szélsőbal szárnyához csatlakozzék, ami neki teljes mértékben sikerült is, azonkívül még el is úzte az ellenséget, amely különben is Pozsony és Nagyszombat irányában jelentéktelen számban csak néhány őrzőjáratot küldött ki. Véleményem, hogy az ellenség nem fog és nem is törhet be jelentősebb erővel Magyarországra, a hadsereg akkori állásán alapult és az eredmény azt teljesen igazolta. Az a kevés is, amit az ellenség Pozsony vidékére küldött, visszavonult és kénytelen volt elszaladni az egyesült sereg első mozdulatára és kedvezőbb események után sohse lett volna módjában, hogy a Duna balpartján a brünni sereghoz csatlakozzék. Indítatva éreztem tehát magamat, hogy az insurrectio föllállítását szorgalmazzam, mert nagyon jól tudtam, hogy az milyen gondot okoz az ellenségnek és mert egyben meg voltam győződve, hogy a portyázásokat, sőt az inváziót is könnyen vissza lehetett volna verni. Ezenfelül igaz az, hogy sok megye nagyon elégtelen volt, amiért nem kelhetett föl; én ezt a buzgalmat teljes mértékben el is ismerem és tartok tőle, hogy ennek a törekvésnek a korlátozása nem volt a legjobb hatással ezekre a derekakra, és hogy e mellett az irántam és Ön iránt táplált jóhangulat és érdekeink jelentékenyen szenvedhettek». Elismerte, hogy a nádorra kellemetlenül hathatott, hogy újságlapokból kellett az eseményekről értesülnie, de ezt természetesnek tartotta. «Én mindent közöltem Önnel, — írja — ami szükséges volt, és a haditanács elnökének utasítása volt, hogy ugyanúgy cselekedjék, joggal tehát senkinek sem tehető szemrehányás.» Az orosz visszavonulást illetőleg sajnálta, hogy a felvidéket sujtania kell ezzel, de hozzátette: «Bármilyen borzalmas is az a kép, amelyet Kedvességed az ország e kis részéről fest, meg vagyok róla győződve, hogy messze elmarad a mögött a kép mögött és nem éri el azt a nyomort, amelyet Morvaországról kellett szereznem, ahol ez a sereg egyideig tartóz-

kodott és átvonult». «Pálffy tábornok viselkedését lehetetlen jóváhagynom és fenntartom magamnak, hogy annak idején felelősségre vonjam ; hogy pedig Kedvességednek nem tudtam határozott utasítást adni a magyar királyságom semlegessége tárgyában kötendő szerződésre és folytatandó tárgyalásra, az annál megfelelőbb volt, mert éppen akkor küldtem el gróf Stadiont, mint meghatalmazottat Napoleonhoz, hogy a béke megkötéséről tárgyaljon, s így ezzel a fenti ügy is elintéződött. Hogy is volna lehetséges, hogy örökös országaim egyike külön semlegességi szerződést kívánjon kötni, holott azoknak kölcsönösen egymást segíteniök kell? Milyen következményei lennének az ilyen állásfoglalásnak? És mi történnék, ha minden tartományom magát így el akarná különíteni és függetlennek tekinteni? Vajjon hozzájárulásom egy ilyen eljáráshoz nem vezetne-e a legszomorúbb eredményre és beláthatatlan szerencsétlenségre? Ezekben a szempontokban Ön meg fogja találni az okokat, hogy miért nem felelhettem Önnek erre.»¹

A tartalomnál azonban megdöbbentőbb volt a forma. Az óta a tíz év óta, hogy a nádor Magyarországot kormányozta, sűrűn váltott bizalmas leveleket a királlyal, amelyek gyakran igen kényes ügyekre vonatkoztak, de mindig sajátkezű levélben kapott választ. Most történt először, hogy magánlevelekre a kabinetiroda által kiállított hivatalos jellegű legfelsőbb kéziratban érkezett a felelet.

Az érintkezésnek ez a módja a király és a nádor közt a bizalmas közléseket lehetetlenné tette volna. A nádor sietett is a királyt erre figyelmeztetni. Hivatkozva a kapott elintézésekre, levéllel fordult hozzá, kérve, ne vegye felszólását zokon. «A tíz év óta, amióta szerencsém van az államot szolgálni, — írta — megengedte nekem Felséged, hogy kétes esetekben, olyan ügyekben, amelyek nem voltak alkalmasak a nyilvánosságra, magánúton kérjem utasítását. Megengedte nekem ez alkalomból, hogy szabadon nyilatkozzam személyekről, az ügyek menetéről stb., hogy olyan ügyekről is elmondjam magánvéleményemet, amelyek nem tartoztak

¹ *Iratok*, II. 243—245. 1.

hatáskörömbe, amelyeknél azonban, úgy hittem, hogy véleményemmel előmozdíthatom az állam javát. Minthogy tudtam, hogy ezek az írások egyedül Felséged kezébe kerülnek, ismételten voltam bátor bennük — a nélkül, hogy a köteles tiszteletről megfeledeztem volna — az állam szolgáját félretolni és azzal az őszinteséggel szólani, amelyre Felséged kegye hatalmazott föl és az, hogy szerencsés vagyok magamat öccsének nevezhetni. Ezt kegyesen méltóztatott fogadni és ezzel csak felbátorított, hogy bármikor kötelességem szerint így járjak el, és hízelgek magamnak azzal, hogy ily módon Felségedet néha közelebből értesíthettem olyan dolgokról és személyekről, melyek különben az államügyek tömkelegében eltűntek volna.» Kifejezte tehát azt a reményét, hogy a császár belátja ennek előnyét, de azt is, ha levelei a kabineti személyzet kezeibe kerülnek és a válaszokat idegenek írják vagy leírják, akkor már nem lesz meg a bátorsága, hogy azzal a nyíltsággal és bizalommal szóljon, mint ahogy azt leveleiben tette.¹

December 27-ikén a király sajátkezű levélben válaszolt. Ez volt az első sajátkezű levele a nádorhoz, amióta Baldacci mellette volt. Fölszólította a nádort, hogy ne riadjon vissza magánlevélben értesíteni őt arról, amit csak vele akar közölni. A leveleit ő olvassa el és az ő dolga, hogy őket fölhasználja. Ha másnak a tollát veszi igénybe, ez csak olyané, aki hallgatni tud és ez csak olyan esetekben fog megtörténni, amikor nincs a szolgálat kárára.² A császár levele barátságos volt, de semmi egyebet nem tartalmazott és a megszállott pozsonyiak megsegítésének ügye csakhamar kimutatta, hogy a nádor nem élvezi a korábbi bizalmat.

Minthogy Pozsonyt a franciák a demarkációs vonal kijelölésénél okvetlenül maguknak kívánták, erre a városra az újabb megszállás igen nagy terhet jelentett. Már az első bevonulásuk kárát — ámbár csak két napig tartózkodtak ott — 100,000 frtra becsülték.³ Képzeltető tehát, milyen nagy volt a pozsonyiak megrökönyödése, amikor megtudták,

¹ *Iratok*, II. 254—256. 1.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 356. 1.

² *Iratok*, II. 257. 1.

hogy a francia csapatok ismét visszatérnek. Hogy az ellátást biztosítsák, lefoglalták a városban lévő kincstári készleteket és azt kérték, hogy a város élelmezésében a szomszédos megyék segítségükre legyenek. Ezt az utóbbi pontot a nádor nem engedélyezte, mert a megyék a császári sereget tartoztak ellátni.¹ A nádor küldötteikkel Holicsban is találkozott, de ott is csak türelemre intették őket.²

A megszállás terheit jellemzi, hogy a franciák 8000, utóbb 12,000 emberrel vonultak a városba, 15 tábornokkal és vezérkarral. Ezt a számot csak a béketárgyalások alatt apasztották ismét 8000 főre. Időközben azonban Károly főherceg rendeletének és más reájuk kedvezőtlen intézkedéseknek hatása alatt újabb erősítéseket is hoztak, úgyhogy a helyőrség ellátása körül komoly gondok merültek föl és a franciák már azzal fenyegetődtek, hogy a város környékét is megszállják. Minthogy a permanens deputáció, az ideiglenes polgári kormányzat, ezekkel a törekvésekkel szembeszállt, Gudín tábornok gróf Telekivel Holicsba ment, hogy a kérdést a királlyal megbeszéljék. A permanens deputáció újabb beadványokkal és követekkel fordult a nádorhoz is, aki e hírek hatása alatt szintén sürgette Ferencet, hogy mielőbb segítsen Pozsonyon.³

A legfelsőbb elhatározás erre a fölterjesztésre december 31-ikén érkezett le. Benne a király kijelentette, hogy minden alattvalójának sorsát a szíven viseli, annál inkább tehát egész községekét, de a pozsonyiakon nem segíthet. Kitért a Károly főherceg élelmiszerszállítási tilalmára is, előbbi elhatározásával szemben azonban inkább a tilalom fenntartása felé látszott hajolni. A békekötés sürgetésére pedig sértődött hangon azt válaszolta, hogy ebben az irányban mindent elkövetett.⁴

A legfelsőbb kézirattal egyidőben érkeztek meg a pozsonyi permanens deputáció tagjai is. Ők is megkapták a király legfelsőbb elhatározását kérésükre, ez azonban olyan

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 377. l.

² 1805. napló, *Iratok*, II. 387. l.

³ 1805. napló, *Iratok*, II. 399—402. l.

⁴ 1805. napló, *Iratok*, II. 425—426. l. és *Iratok*, II. 260—261. l.

hangon volt írva, amelyet nemcsak magukra, hanem az egész magyar nemzetre sérelmesnek tartottak, amiért is azzal a kéréssel fordultak a nádorhoz, hogy informálja a nyilvánvalóan tévesen tájékoztatott királyt a tényállásról. A királyi kézirat sérelmes helye így hangzott: «Német örökös tartományaimban, amelyek felejthetetlen készséggel teljesítették a legnagyobb erőfeszítéseket és állhatatos és határozott fellépésükkel az ellenség megbecsülését is kivívták, egészen más érvekkel találkoztam, mint amilyen az, hogy az egész magyar királyságban egy várost, és pedig olyan időben, amikor az ellenségeskedések tilosak, francia csapatok megszálltak. Különben is hathatós és meg nem szakított fáradozásaim, hogy legalább elviselhető békét érjek el, talán már korábban elérhetőek lettek volna és némely más szerencsétlenséget is el lehetett volna kerülni, ha német örökös tartományaim haderejével magyar királyságoméi is idejében egyesültek volna, ha nyomósan és egyetértéssel léptek volna föl és ezzel megakadályozták volna, hogy az ellenség majdnem országaim szívében egész erejét egy ponton vonja össze, ami a magyar királyság elleni jelentékeny támadás indokolt aggodalma nélkül annál könnyebben megtörténhetett volna, mert erről az öcsémuram Károly főherceg vezérlete alatt álló nagyszámú és vitéz sereg mozdulataival teljesen kielégítő gondoskodás történt.»¹

Ez a rezolúció nemcsak a passzivitásnak volt határozott kárhoztatása, hanem a hadjárat bajaiért és szerencsétlenségeiért egyenesen Magyarországot, ennek az országnak határozatlanságát és késedelmezését okolta. A császár környezetében már csak azt keresték, hol köthetnek bele a nádor ténykedésébe. Mélyen hallgattak róla, hogy az eszközök a fölkelés felülésére az ő hibájukból hiányzottak. Arra sem gondoltak, hogy a passzivitás nemcsak a francia hadvezetőséget indította az ország kímélésére, de idebenn is lefogta azokat az elemeket, akik hajlandók lettek volna a franciákkal kacérkodni. Jellemző, hogy a dorgálást a kabinet nem merte a nádorhoz címeztetni, hogy kerülő úton

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 426—427. 1. és *Iratok* II. 260. 1.

juttatta hozzá, valószínűleg azért, mert másképp a királlyal el sem fogadtathatta volna. Hiszen még ténybeli ferdítés is volt benne: Károly főherceg serege nem gondoskodhatott Magyarország védelméről, amikor csak a fegyverszünet megkötése után érkezett a magyar határra.

Ezt a nyilvánossághoz intézett rezolúciót a nádor szó nélkül nem hagyhatta. Még aznap naplójába beírta, hogy mit kíván válaszolni, de az ügyek torlódása miatt ez a levél csak január 5-én ment el. «Felségednek több hozzám intézett kéziratából és legalázatosabb felterjesztéseimre adott elhatározásából — így írt a királyhoz — elég világosan kivehettem, hogy Felséged teljhatalmam alatti működéssel nem volt teljesen megelégedve és némely ez idő alatt tett intézkedésemet kárhoztatta. Bármily fájdalmas nekem, mint az állam minden más szolgájának is, látnom, hogy szándékaim félreismertettek és hogy Felséged rosszalását vontam magamra, mégis abban a szilárd meggyőződésben, hogy nincs ügy, nincs intézkedés, amelyben magamat tökéletesen ne igazolhatnám, megvártam volna, hogy Felséged igazságságánál keressek menedéket, azt az időpontot, amelyben működésemről kimerítő beszámolómat legfelsőbb ítélete alá bocsájthatnám, ha Felséged egy velem december 26-ikán közölt iraton rosszalását nem terjesztette volna ki az egyik megye és egyben az egész ország magatartására is. Ez kényszerít, hogy már a kellő időpont előtt Felséged általánosan ismert igazságszeretetéhez forduljak és, minthogy sohse szoktam saját cselekedeteimről a felelősséget másokra áthárítani, hogy tollat ragadjak és Felségednek december 16-án a magyar kancellárhoz intézett legfelsőbb kéziratában a pozsony-megyei permanens deputációval és az egész nemzettel szemben emelt vádakát ki ne fejtsem és meg ne győzzem, hogy sem az egyik, sem a másik ellen emelt szemrehányás nem helytálló, hanem hogyha ez idő alatt valami hiba történt, ezt csak az én rovásomra lehet írni.» Hivatalos kötelességének tartaná a felelősséget magára venni, ha nem is szólították volna föl, hogy a szemrehányások aplotalanságáról a királyt világosítsa föl, de kétszeresen kötelességének érzi ezt, látva, hogy a pozsonyi permanens deputációt ez az ügy mennyire

lesujtotta. Minden alattvaló hálával ismeri el az uralkodó atyai jóindulatát. A német tartományok polgárainak hűsége dícséretreméltó és az iránt a magyarok is, «akiknek szívében a hazaszeretet, a hűség a királyhoz és az alkotmányhoz épp olyan, ha nem nagyobb mértékben izzik» tisztelettel viselkednek. Minthogy ezek a tartományok nagyobb csapást szenvedtek el, mint Magyarország, különös figyelemre méltók, de az a körülmény, hogy Magyarországon Pozsony az egyetlen város, amely a háború keservét kénytelen volt elszenvedni, hogy az ország e nyomasztó teherben nem lehetett segítségére, szükségessé teszi, hogy a király reá is ugyanazzal a kegygyel tekintsen és a monarchia azon részeinek sorába számítsa, amelyeket egyedül a béke menthet meg a teljes züllesztől. De nemcsak az ellenség bevonulása, hanem ellátási gondok, seregek átvonulása és rendkívüli szállítási terhek is a legszomorúbb helyzetbe taszíthatják az országot; «ez lett volna most Magyarország esete, amelynek nagy része menthetetlenül elpusztult volna, ha idejében nem következett volna be a békekötés». «Magyarország tehát méltán emelhet igényt arra a gondoskodásra, amelyben Felséged német tartományait részesíti, mert erre sohasem volt méltatlan.» E tétel igazságának minden derék magyar ember önérzetét fel kell ébresztenie, ha a fentemlített legfelsőbb kézirat utolsó része szemei elé kerül, amely az országot a határozottság és az együttérzés hiányával vádolja, és ennek tudja be, hogy a magyar haderő idejében nem volt egyesíthető az örökös tartományokéval. «Ezek a vádak — írja a nádor — semmi esetre sem érhetik az országot, minthogy az mindenben a Felséged részéről nekem november 7-én megadott teljhatalmam rendelkezései szerint járt el, amelyek legfontosabbjait elutazása előtt Felségednek Pozsonyban előadtam és hozzájuk jóváhagyását is megkaptam. Ezen intézkedéseket illetőleg tehát az egész felelősség engem terhel.» Semmiképpen sem riadok vissza ettől és előre is vagyok bátor Felségedet biztosítani, hogy könnyűszerrel meg fogom győzni, hogy csak az idő rövideje és az ellenség gyors sikerei a múlt év november 12-e óta, végre a lassúság és a rendetlenség, amely az ellenség közeledtére azon kormányhatóságok tárgyalásaiban be-

állott, amelyeknek gondoskodniok kellett volna az insurrectio előkészítéséről, azután végezetül az ország természetes helyzete és a különböző seregek állása voltak azok az okok, amelyek miatt Magyarország hadereje nem volt idejében összegyűjthető.»

Ugyanilyen határozottsággal szállt szembe a nádor válaszában az insurrectio fölállítása körül felmerült váddal is. A felkelés még el sem volt határozva, amikor a megyék már megkezdték előkészítését. Hatóságok és magánosok mindenütt vetekedtek a buzgalomban. Egyes megyék és kerületek érdemeit különösen kiemelve, rátért Pozsony megyére is, ahol szintén magára vette a felelősséget a történetekért, és az előadottakra hivatkozva, kifejezte reményét, hogy a király belátja, hogy szemrehányásai indokolatlanok voltak. Hangoztatta, mily fájdalmasan érintheti az országot, hogy ilyen kritikus pillanatban ilyen ferde világításba helyezik. «Kényszerítve látom tehát magamat, mint nádor és az ország feje, — így folytatta, — hogy minden vád teljes elhárítására, amelyek a magyar nemzet becsületére és tekintélyére csak legkevesébbé is hátrányosak lehetnek, Felséged igazságosságánál keressek menedéket, és miután szemei elé tartottam a kielégítő bizonyítékokat, hogy az országnak tett szemrehányás alaptalan volt, és minthogy sokkal jobban meg vagyok győződve Felséged szeretetéről minden alattvalója iránt, semhogy elhinném, hogy ez a gyanú Öntől származik, sőt, mint előbb említettem, inkább azt vagyok kénytelen hinni, hogy annak oka helyt nem álló tudósításokban keresendő, kérem Felségedet, hogy e váddal szemben, amely nyilvánosan elterjedt, az egész országnak, különösképpen pedig Pozsony megyének valamely kegyelmes nyilvános kijelentéssel méltóztassék valamelyes elégtételt adni.»

Majd így fejezte be levelét: «Hogy Felséged rendre akarja-e utasítani azokat és hogyan, akik a jelen esetben a magyar nemzet magatartásáról hamis és hátrányos képet festettek, bölcs elhatározására bízom. Ami engem illet, akire az adott viszonyok közt az egész felelősség hárul, megismétlem fenti nyilatkozatomat, hogy nem rettenek vissza tőle, sőt bizonyos vagyok benne, hogy Felségedet könnyen meg-

győzhetem a december 16-i legfelsőbb kéziratban foglaltak ellenkezőjéről. Megszoktam, hogy Felséged parancsait köteles tisztelettel fogadjam, így, azt hiszem, előre is ki kell jelenítenem, hogy én még abban az esetben is, ha a Felséged indokolatlanul megnyilvánult nemtetszése olyan emberek hamis tudósításából és beállításából származnék, akik az állam legnagyobb kárára a fennálló jó egyetértést meg akarják zavarni, csak arra az elégtételre emelek igényt, amellyel köteles vagyok állásom méltóságának és eddig szeplőtlen becsületeknek, különben azonban már abban a kijelentésben is megnyugszom, hogy méltóságomon alulinak tartom ilyen emberektől (ha ilyenek vannak) elégtételt követelni.»¹

A bizalmatlanság jelei december utolsó napjaiban már nagyon feltűnők voltak. Hogy azokban a rezolúciókban, amelyekben ez kifejezésre jutott, a király korábbi nyilatkozataival és rezolúcióival, sőt gyakran más egyidejű rezolúciókban foglaltakkal egészen ellenkező szellem és hang nyilvánult meg,² nem volt nehéz kitalálni, hogy ezekben valaki a maga véleményét erőszakolta a királyra s a viszonyok ismeretében nem lehetett kétséges, hogy ez kicsoda volt.

Amint azonban a nyugalmasabb viszonyok helyreálltak s a kormányzás már nem volt egyedül Baldacci kezében, más oldalakról is megindult a támadás a nádor ellen. A békét Pozsonyban december 27-én kötötték meg, de gróf Zichy Károly kamaraelnök már előző nap fölterjesztéssel fordult a királyhoz, amelyben bejelentette, hogy a nádor teljhatalma alatt teljesen megszüntette a magyar kamara érintkezését az udvari kamarával és kívánta, hogy az érintkezés közöttük

¹ 1805. napló, *Iratok*, II. 427—429. l. és *Iratok* II. 437—442. l.

² 1806. január 4-i levelében írja a nádor Károly főhercegnek: «So z. B. hat der Kaiser vor 10 Tāgen die permanente Deputation des Pressburger Comitats scharf ausgemacht und ihr Mangel an Treue gegen seine Person und Gemeingeist vorgeworfen, und eben heute erhalte ich Briefe, dass in einem neueren Schreiben er die Anhänglichkeit und Treue derselben und die von ihr getroffenen Anstalten belobet. So habe ich vor 3 Tagen zu gleicher Zeit officiose einen Ausputzer über nichts bedeutende Gegenstände erhalten, und zu gleicher Zeit approbiert S. M. mein Benehmen in den nämlichen Fällen privative.» *Iratok*, II. 433. l.

mielőbb állíttassék helyre.¹ A király tehát már másnap legfelsőbb kéziratban szólította föl a nádort, hogy állítsa helyre e hatóságok közt a november 7-én kiadott teljhatalom előtti kapcsolatot, minthogy az udvari kamara nem tudja neki megadni a szükséges fölvilágosításokat, mert Budáról még a pénztári kimutatásokat sem kapta meg. Ebben a legfelsőbb kéziratban is volt egy erős vágás Magyarország háborús kormányzására. A király kijelentette benne, hogy a teljhatalommal nem volt szándéka, hogy az udvari kamarától, amely ámbár szűkebb körben folytatta működését, de azt teljesen soha be nem szüntette, a szükséges adatokat elvonja; sőt olyan nyilatkozatot tett, mintha nem tartaná indokoltnak, hogy a nádor a teljhatalmat igénybe vette, «mert a Magyarországgal való közlekedés teljes megbénulásának esete eddig még sohasem állott be». A király ezt az alkalmat arra is fölhasználta, hogy a katonai igazgatásban is helyreállítsa a békebeli rendet.²

Ez a legfelsőbb kézirat december 30-án érkezett a nádorhoz, aki mindjárt intézkedett is, hogy a normális igazgatás 1806. január 1-jével a pénzügyi és katonai igazgatásban helyreálljon. Erről január 5-én a királyt is értesítette, rámutatva, hogy nem az ő hibájából történt, ha a magyar kamara a szükséges kimutatásokat nem küldte meg a pénzügyminisztériumnak.³ Másnap azután újabb kézirat érkezett, amely visszavonta a nádor teljhatalmát, január 20-ától visszaállította a magyar kancellária működését is és ennek megfelelően utasította a nádort, hogy azontúl ne intézze el személyesen a helytartótanácsi fölterjesztéseket, hanem juttassa őket a rendes úton a kancellária közvetítésével a királyhoz. Egyben felszólította őt, hogy mindazon ügyeket, amelyeket maga intézett el, az elintézés teljes szövegével terjessze föl hozzá.⁴

Különös volt ebben a leiratban az a pont, amely a kancellária működésének újrafelvételéről szólt. A nádort több oldal-

¹ Bécsi áll. lt., Kabinetsakten 234/1805. sz.

² *Iratok*, II. 443—444. l. és 1805. napló u. ott 422. l.

³ *Iratok*, II. 444—445. l.

⁴ *Iratok*, II. 446. l.

ról támadták éppen a kancellária miatt, pedig ez is olyan pont volt, ahol a viszonyok szükségszerűen hoztak változást. Formálisan ugyanis a kancellária nem volt föloszlatva, ilyen rendelkezésnek nyoma sincs s a praesidiális iratok azt bizonyítják, hogy a fegyverszünet életbelépte után a nádor december 9-étől kezdve a király nevében több ügyet kiadványozott. A kancellária működése tehát nem szünetelt teljesen, de jelentőségét elvesztette.¹

Ezzel lezárult a nádor működésének ez a kényes kérdésekkel terhes korszaka. A bizalmatlanság, a rosszalás, amellyel az udvarban teljhatalmú kormányzását nézték, arra kényszerítették, hogy igazolja cselekedeteit. Hogy ilyesmire szüksége lesz, arra előbb is gondolhatott. Amint minden hivatalos utazásáról naplót vezetett, a háború kitörésekor is, még október 25-én, a hetzendorfi konferencia napján, megkezdte a feljegyzéseket. Naplójába mindennap sietve beleírta a napi eseményeket, a kapott híreket, jelentéseket, leveleket és legfelsőbb kéziratokat, valamint a kiadott utasításokat, parancsokat, leveleket és fölterjesztéseket. Sietőségében gyakran csak néhány szóval rögzítette a történeteket, de a nevezetes iratokat lehetőleg fontos fordulataik hű át vételével írta át. Ebben az alakban, össze nem függő papírszeleteken ez az írás nem volt a király elé terjeszthető. Megkezdte tehát kerekded mondatokban folyamatos feldolgozását. Először csak rövid bevezetést szánt hozzá és október 25-ével kezdte a részletes beszámolást. Utóbb újabb, hosszabb részt szentelt a háborús készülődéseknek. Az átdolgozás azonban nem jutott el befejezéséig. A teljhatalma alatt elintézett iratok fölterjesztése és az a jóindulat, amelyet Ferenc császártól az eléje terjesztett ügyekben tapasztalt, — Ferenc megdicsérte Pozsonyt hű magaviseletéért,² és az országnak is a nemesi fölkelés körül «őszinte köszönetét

¹ A kancelláriai iratok közt nincs olyan, amely e kormányhatóság működésének felfüggesztéséről tanuskodnék. A december 9-e után a nádor által elintézett praesidiális iratok számai: 11,237—39, 11,241—45, 11,292—95, 11,299, 11,304—08, 11,310—13, összesen tehát 22 ügyirat.

² *Iratok*, II. 433. l.

és különös meglegedését» fejezte ki¹ — az ilyen igazolást jórészt feleslegessé tették. Sürgetőbb ügyek is elvonták ettől a munkától: az egészen kiélt örökös tartományok Magyarországból való ellátásának megszervezése és főként az az óhajta, hogy a császárt rávegye a kormányzat gyökeres átalakítására.

Csak a nemesi felkelés ügyében készült tehát igazoló irat. Rámutatott, hogy a megyei közgyűléseket 14 nappal az országgyűlés feloszlata utáni időpontra számították. Ettől a terminustól számított tizennégy napra volt szükség, hogy az egyes megyék fölkelése fölülhessen. Lehetetlen volt tehát a fölkelőket a megyékben a november 26. és december 20-a közti időnél hamarabb összegyűjteni, kivonulásukról pedig csak december 15. és január 15-e közt lehetett szó. Ezzel szemben az ellenség már november 11-én Bécsben volt, Károly főherceg pedig csak december 6-a után ért Magyarországra. És a kiállított legénység száma mégis 20,239 főre rúgott.²

Ezzel egyelőre elintézettnek is látszott a császár és a nádor közt fölmerült ügy. Baldaccinak nem sikerült elgáncsolnia a nádort. De ha pillanatnyilag a fölhevített hullámok el is simultak, az aknamunka tovább folyt s a nádor ellen emelt újabb és újabb vádak Ferencet lassanként bizonyos fokig mégis csak elidegenítették öcsétől. Mindazok, akik a nádor kormányzásának szellemével nem értettek egyet, akik féltek népszerűségétől és a nemzeti irányzat erősödésétől, nagy buzgalommal fáradoztak, hogy a császárt elfordítsák tőle. Baldacci segítségével mindig eljutottak az uralkodóhoz s az ő referátumain át a gyanú színesebb mezbe öltözött.

Ezek között a nádor ellen támadó elemek között volt az egyik helytartótanácsos is, báró Mednyánszky János, az 1790-i országgyűlésen fellépett nemzeti ellenzék legszívósabb ellenfele, aki titkos följelentéseivel elárasztotta Ferencet, de az utolsó években hitelét jórészt elvesztette. Az alkalom

¹ Orsz. lt., Nádori titkos lt., Insurr. 1805, 6. sz.

² Bécsi hadi lt., Feldakten, 1806, Ung. Ins. fasc. 2., 2. sz.; u. ott Feldakten, 1805, fasc. 13., 16. sz.; Kabinetsakten 645/1806.

csábítóan kínálkozott, hogy régi befolyását ismét visszaszerezze. Hosszú memorandumban támadta a nádor politikáját, élesen kikelt környezete ellen, hogy csupa olyan emberrel veszi magát körül, akik veszedelmes törvények, így az 1790/91 : XIX. és a 1805 : V. tc.-nek, valamint a magyar nyelv érdekében hozott törvények megalkotói. Kikelt Szentiványi országbíró, gróf Brunswick tárnokmester, Széchen kamaraelnök, Semsey perszonális, gróf Barkóczy Ferenc, Pest megye adminisztrátora, gróf Szapáry főudvarmester és gróf Beckers főszárnysegéd ellen, akiknek eltávolítását követelte.

Így gondolkodott általában a régi magyar aulikus párt, amelynek felfogását legélesebben gróf Majláth György jogügyi igazgató fejezte ki egy néhány hónappal később benyújtott memorandumában. Ennek eszmemenete egészen fedi báró Mednyánszkyét.¹

Mednyánszky iratát olyan fontosnak tartották az udvarban, hogy kiadták az államtanács magyar referensének, Somogyi Jánosnak. Somogyi sokban nem osztotta a névtelen emlékirat véleményét. Határozottan szembehelyezkedett az a kívánsággal, hogy a király ne hívjon össze országgyűlést ; a bevádolt urak mindegyikére talált mentséget és elmozdításukban mérsékletre és óvatosságra intette a császárt ; azt is megértette, hogy a nádor a dunai kerületek megyéiben nem ültette föl a fölkelést, ámbár azt a nézetét sem hallgatta el, hogy ezeket esetleg hátrább össze lehetett volna vonni ; két dolgot azonban ő sem tudott megbocsájtani a nádornak : hogy a kancelláriát megszüntette — Somogyi is ezt a kifejezést használja — és hogy tanácsosokat hívott meg maga mellé, illetve, hogy épp azokat hívta, akiket Vay Józseffel az élükön ő is veszedelmes embereknek tartott. Ebben a pontban óhajtotta, hogy a császár szóbelileg fejezze ki a nádornak rosszalását és követelje tőle, hogy a jövőben ne hallgasson ilyen férfiakra, mert különben más módon kellene orvoslást keresnie.²

A bizalmatlanság legállandóbb szítója azonban a bécsi

¹ *Iratok*, II. 588—595. l.

² *Iratok*, II. 447—457. l. V. ö. még erre u. ott II. 463. l.

rendőrség volt. Ley udvari tanácsos már 1806. január 16-án dicshimnuszt zengett a császárváros polgárságának nagyszerű magatartásáról, de felhívta a császár figyelmét Magyarországra, amely nem árult el törhetetlen ragaszkodást fejedelme és az államrend iránt, amelyet tehát jó lesz megfigyelni.¹ Március közepén ugyanez a Ley jelentette, hogy a magyarországi konfidensek titkos levelei nem érkeznek meg.² Sumerau rendőrminiszter akkor annak az aggodalmának adott kifejezést, hogy ezeket a leveleket valószínűleg a nádor fel-tőreti.³ Rendőrhivatalnokokat és bizalmas jelentéstevőket indítottak tehát Magyarországra, akiknek egyrésze a franciák titkos aknamunkáját volt köteles megfigyelni. Mindezeket a jelentéseket pedig úgyszólván napról-napra Baldacci terjesztette Ferenc elé, saját megjegyzéseivel egészítve ki azokat. Egyszer arra hívta fel a császárt, hogy fogadja fenn-tartással a nádor fölterjesztéseit személyi ügyekben,⁴ más-kor arról számolt be neki, hogy hír szerint a franciák a monar-chiát föl akarták osztani és Ausztriát a nádornak akarták átadni.⁵

Távol az intrikák színterétől a nádornak nem volt tudomása arról, hogy mi történik a háta mögött, de az ügyek intézésében mind sűrűbben kellett tapasztalnia, hogy javas-latait az udvarban nem fogadják bizalommal, sokszor komoly ok nélkül kedvezőtlenül intézik el őket, sőt egyes intézkedé-sekkel egyenesen kihívják.

¹ *Iratok*, II. 443. l.

² Bécsi áll. lt., Kabinetsakten 765/1806.

³ U. ott, Kabinetsakten 795/1806.

⁴ U. ott, Kabinetsakten 1130/1806.

⁵ U. ott, Kabinetsakten 1149/1806. melléklete.

